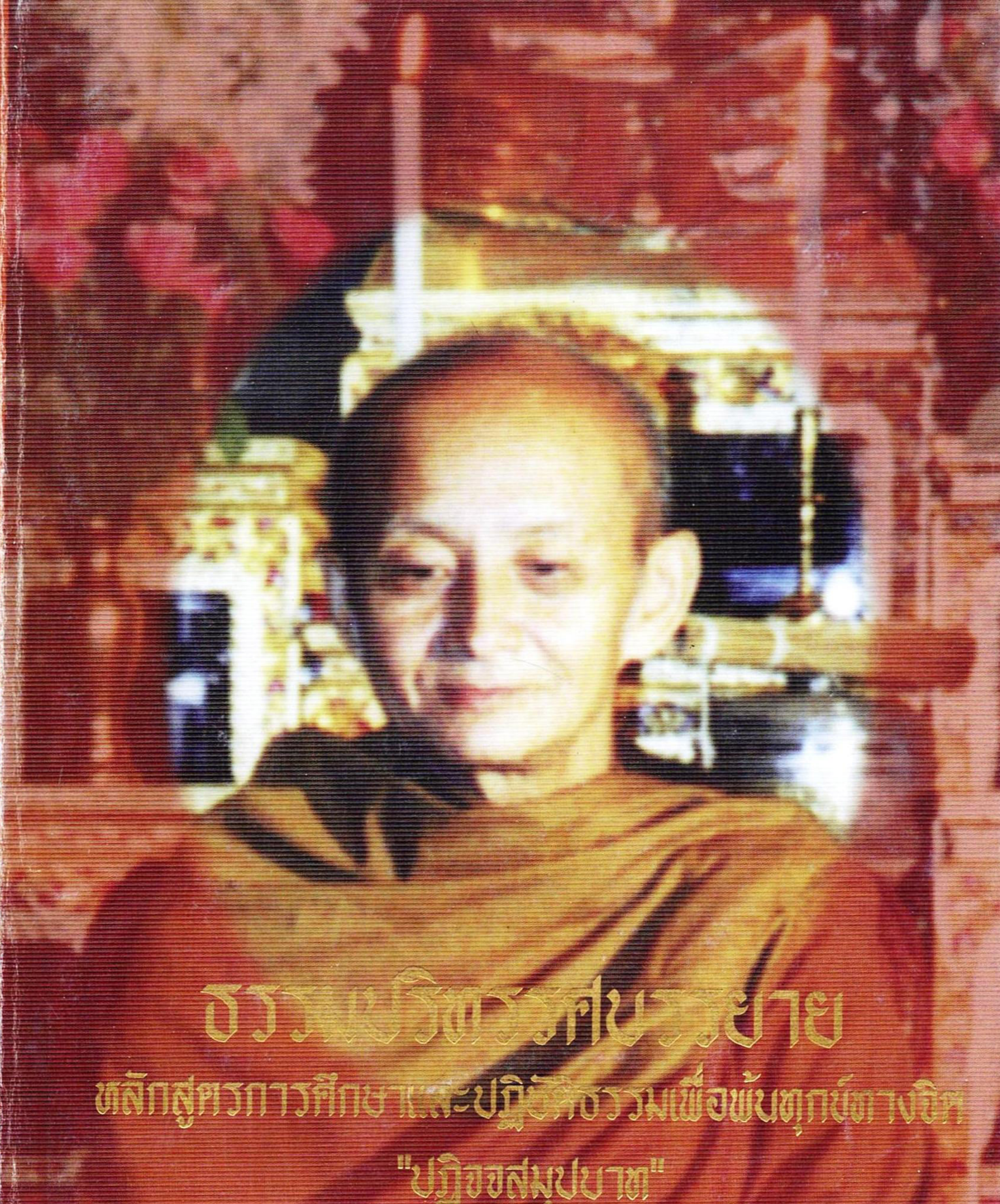

ธรรมปริทรรศน์บรรยาย

หลักสูตรการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ทางจิต

"ปฏิจจสมุปบาท"

โดย

พระมหาประดับ ปริญญาโณ (หลวงตา เณรคำ)

วัดป่าประดับทรงธรรม อ. คำตากล้า จ.สกลนคร

ธรรมปริทรรศบรรยาย

หลักสูตรการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ทางจิต

'ปฏิจจสมุปบาท'

โดย

พระมหาประดับ ปริญญาโณ (หลวงตา เณรคำ)

วัดป่าประดับทรงธรรม อ.คำตะกร้า จ.สกลนคร

รวบรวมและเรียบเรียงโดย

นาย สุรเดช มหารมณ์

จุดธูปเทียนถวายสักการะ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กราบ

พุทธะบูชา มหาเตชะวัณโต ธรรมัสบูชา มหาปัญญาวัณโณ

สังฆัสสบูชา มหาโภค วโห ติโลกินาถัง อภิปูชยามิ

พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ปฏิปฏิบูชายะ

อรหังสัมมาสัมพุทโธ ภควา พุทธังภควันตัง อภิปูชยามิ

สวากขาโต ภควตา ธัมโม ธัมมังนมสามิ

สุปฏิปันโณ ภควโต สาวกสังโฆ สังฆังนมามิ

นะโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทธัสสะ (๓ จบ)

สมาทานศีล

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๒. อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๓. อพรัหมจริยา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

วิรัติ เจตนางดเว้น มี ๓ ชนิด

๑. **สมาทานวิรัติ** คือสมาทานไว้ก่อน เมื่อประสบสิ่งที่จะเบียดเบียน เราก็ไม่เบียดเบียน เพราะสมาทานศีลไว้ก่อนเลยยกเว้น

๒. **สัมปัตตวิรัติ** เมื่อไม่ได้สมาทานไว้ก่อน แต่ประสบเข้าซึ่งหน้าจึงไม่ทำ

๔. มุสาวาทาเวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๕. สุราเมรย มัชชปมา ทัฏฐานา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๖. วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๗. นัจจคีตะวา ทิตะวิสูกทัสสนา เวรมณี สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

๘. มาลาคันธะ วิเลปะน ธารณ มัณฑะนะวิภูสะ เวรมณี
สิกขาปะทัง สมาทิยามิ

อิมัง อัฐฐังคะ สะมะนาคะตัง พุทธะ บัญญัติตัง อุโบสถัง

อิมัญจะรัตติง อิมัญจะทิวะสัง สัมมาเทวะ อภิรักขิตุง สมาธิยามิ

ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาซึ่งอุโบสถศีล ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันประกอบไปด้วยองค์แปดประการ เพื่อรักษาไว้ให้ดี มิให้ขาด มิให้ทำลาย ชั่วคืนหนึ่ง วันหนึ่ง เป็นเขต ณ เพลานี้

๓. **สมุจเฉทวิรัติ** จะสมาทานหรือไม่สมาทาน ก็มีศีลอยู่เสมอถือเป็นศีลของ พระอริยเจ้า

วิรัติ (น) การงดเว้น **วิมุต** (ก) หลุดพ้น

วิรัต (ว) ปราศจากความยินดี **วิมุตติ** (น) ความหลุดพ้น, นิพพาน

วิราคะ (น) ความหน่าย

ธรรมะปริทัศน์บรรยาย
หลักสูตรการศึกษา
และปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ทางจิต
'ปฏิจจสมุปบาท'
'อิทัปปจยตา'

ปฏิจจสมุปบาท

เป็นหลักธรรมชั้นสูงว่าด้วยกฎธรรมชาติแห่งชีวิต องค์ประกอบของทุกชีวิต ทุกส่วน ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นเหตุ ปัจจัยของกันและกัน อิงอาศัยกัน มีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องสัมพันธ์กันทั้งในการเกิด การดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปโดยอิสระ ไม่ต้องอาศัย ส่วนอื่น ทุกส่วนของชีวิต ย่อมสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ ต้องอาศัยกันและเกี่ยวเนื่องกันไปทั้งระบบ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า `อิทัปปจยตา`

อิทัปปจยตา
ภาวะแห่งสิ่งนี้ เป็นปัจจัยแห่งสิ่งนี้

อิมัสสมิงสติอิทังโหติ เมื่อมีสิ่งนี้จึงมีสิ่งนี้

อิมัสสุปาทาอิทัง อุปัสสติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้นสิ่งนี้จึงเกิดขึ้นได้

อิมัสสมิง อสติอิทังโหติ เพราะสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ก็มีไม่ได้

ปฏิจจสมุปบาท
ตามรูปศัพท์แปลว่า ภาวะที่อาศัยกันและกัน เกิดขึ้นและทำงานเป็นระบบ องค์ประกอบแห่งชีวิต ซึ่งเรียกว่า 'ภวจักร' แบ่งเป็น ๑๒ องค์ ซึ่งมีทั้ง อดีต ปัจจุบัน และอนาคต คือ เหตุในอดีต อวิชชา และสังขาร ก่อให้เกิดผลในปัจจุบัน คือ วิญญาณ นามรูป สฬายะ

ปรมัตถ – ลึกซึ้ง ละเอียดลออ
โลกุตระ – ไม่เกิดคือ 'คลังปริยัติ'
โลกุตระปัญญา – ปัญญาเหนือโลก
ปฏิญาณ – อธิษฐาน
ศีล – สมาธิ – ปัญญา (เป็นของบุคคลธรรมดา)
อธิศีลสิกขา – อธิจิตตสิกขา – อธิปัญญาสิกขา (อธิ = ยิ่งใหญ่, สิกขา คือ ความกว้างขวางที่ควรศึกษา เป็นของพระอริยเจ้า)

ตะนะ ผัสสะ และเวทนา ผลในปัจจุบันนี้ก่อให้เกิดเหตุในปัจจุบัน คือตัณหา อุปาทาน ภพ และเหตุในปัจจุบันนี้เอง ก่อให้เกิดผลในอนาคต คือชาติและชรามรณะ

อันความหมายว่า องค์ประกอบของชีวิต ทุกส่วน ซึ่งประกอบกันอยู่เป็นระบบนั้น ย่อมต้องอาศัยกัน มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทั้งในการเกิด การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงไป

คืออวิชชาเป็นปัจจัยให้มีสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้มีวิญญาณ ตัวอย่างที่พอจะมองเห็นได้ง่าย ๆ เช่น ความสุข ความทุกข์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชีวิต จะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไป ก็อาศัย องค์ประกอบ อีกส่วนหนึ่งของชีวิต **เพราะสิ่งทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นจากเหตุ เนื่องมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุ-ผลก็เกิดขึ้นไม่ได้** สุขและทุกข์ก็เกิดขึ้นมาจากเหตุ ซึ่งเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดคือ ผัสสะ คือการที่ประสาททั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจิตใจได้สัมผัสกับอารมณ์ และสิ่งแวดล้อมภายนอก อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ถ้าได้สัมผัส อารมณ์ที่ชอบใจก็จะเกิดความสุข ถ้าได้สัมผัสกับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ ก็จะเกิด

ตัณหา – ทะยานอยาก
ราคะ – ความพอใจ, ความยินดี, ความกำหนัด, ความรักใคร่
อารัติ – (ในอารมณ์ ของวัตถุนั้นๆ)
– ความไม่พอใจ, ความเสียใจ, ความขึ้งเคียด
ค้นไปในจิตตนเอง – เฝ้าดู, เฝ้าสังเกต ในขณะที่อารมณ์นั้นมากระทบว่า คิดอย่างไร, มาปรุงแต่งอย่างไรในลักษณะของ ตัณหา,

ความทุกข์ ความสุข ความทุกข์ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดองค์ประกอบของชีวิตส่วนอื่นต่อไปอีก นั้นคือถือเป็นปัจจัยให้เกิดความอยากความต้องการเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขต่อไป นี้เป็นเพียงตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบของชีวิตทุกส่วน ย่อมเกิดจากเหตุปัจจัย องค์ประกอบแห่งชีวิต มีความสัมพันธ์กันตามหลักปฏิจจ-สมุปบาท นั้นเรียกว่า องค์แห่งปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมี อวิชชา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น แต่ละองค์มีความสัมพันธ์กัน เหมือนห่วงโซ่ต่อเนื่องกันเป็นสาย เมื่อนำห่วงแรกและห่วงสุดท้าย มาต่อกัน ก็จะเกิดเป็นวงกลม ไม่อาจบอกได้ว่าห่วงไหนเป็นห่วงแรก และห่วงไหนเป็นห่วงสุดท้าย ชีวิตที่หมุนเวียนอยู่เช่นเดียวกัน เพราะ อวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ หมุนเวียนอยู่เช่นนั้นไม่จบสิ้น

การเรียนรู้เรื่องปฏิจสมุปบาท เป็นการเรียนรู้กฎธรรมชาติแห่งชีวิต จะได้ไม่ต้องหลงใหลในเหตุปัจจัยภายนอก จึงสรุปเรื่องราวของชีวิตนั้นหมุนไปตามวัฏฏะ คือ กิเลส กรรม วิบาก หรือเหตุผลต่อเนื่องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา เมื่อได้รับวิบากคือได้รับผลกรรม

ราคะ, อารตินั้น วางใจเป็นกลาง แล้วปล่อยวาง
บิดาแห่ง ตัณหา ราคะ อารติ – คือ พระยามาราธิราช
เพราะความไม่รู้ถึงอวิชชา ตัณหา – ราคะ อารติ จึงเกิด
อุปาทาน – ความยึดมั่นถือมั่น ทำให้เกิดภพ คือ ทำบุญ, ทำบาปได้
ถ้าไม่มียึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีการทำให้เกิดทำบุญ, ทำบาป
เช่น ถือเป็นตน ของตน เที่ยงแท้ เป็นปัจจัยให้เกิดภพ

ในชีวิต สุขหรือทุกข์ ดีหรือชั่วอย่างไร ก็จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่าเป็นเพราะเหตุคือกรรม ที่ต้องทำกรรมก็เพราะกิเลสเป็นปัจจัยทำให้ยังตัดกิเลสไม่ได้เมื่อใด ชีวิตก็ย่อมต้องหมุนเวียนไปอย่างนี้ ความเชื่อในเรื่องโชค เรื่องเคราะห์ก็หมดไป สมกับสุภาษิตที่ว่า

'กัมมุนาวตติโลโก' สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม และกรรมนั้นเองเป็นผู้ลิขิตชีวิต

กัมปังสเตวิพัสติยทิทัง หีนประนีตายะ' เพราะชีวิตเป็นไปตามกรรมลิขิต

'มิชฉาทิฐิ' เป็นความเห็นผิดที่เป็นภัยต่อมนุษย์ทุกยุค สมัย

'อุเฉททิฐิ' ความเห็นผิดว่า ตนและโลก สูญ

'สัตสตทิฐิ' ความเห็นผิดว่า ตนและโลกเที่ยง เคยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ย่อมต้องเป็น มนุษย์หรือสัตว์ ตลอดไป

จากทิฐิ คือความเห็นผิด บัดนี้เรามีฐานะอย่างไร ตายแล้วเกิดใหม่ ก็มีฐานะเช่นเดิม เที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง ทำความดีความชั่ว จึงไม่มีความหมายอะไร มักทำเพียงเอาตัวรอดในปัจจุบัน

ธาตุ ๖ ดิน น้ำ ไฟ ลม (มหาภูตรูป) อากาศ (อุปาทานรูป) วิญญาณ

รากเหง้าของกุศล – อโลภะ, อโทสะ, อโมหะ มีอยู่เป็นทุนเดิม ที่ยังไม่เกิดกำลังเกิดขึ้น มีมาแต่อดีต, งอกงามขึ้นอีก

รากเหง้าของอกุศล – โลภะ, โทสะ, โมหะ เกิดแล้วแต่อดีต ในปัจจุบัน และอนาคต ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญมากขึ้น จึงควรละเสีย

กอบโกยประโยชน์เข้าตัวให้มากที่สุด

คนที่เห็นผิดคิดว่าตายแล้วสูญ ยิ่งกล้าทำชั่วสารพัดเท่าที่โอกาสอำนวย ไม่มีความกลัวความชั่ว ที่จะสนองในชาติต่อไป

ความเห็นผิดนี้นับเป็นปัญหาเป็นภัยร้ายในสังคม มนุษย์ทำให้สังคมสับสน หาความสุขสงบมิได้

ชีวิตคืออะไร

ควรทำความเข้าใจเบื้องต้นไว้ก่อนว่า พระพุทธศาสนาได้สอนให้รู้จักเหตุผลแห่งชีวิต **ซึ่งเป็นส่วนวัฏฏะ คือส่วนที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสงสาร และเหตุผลซึ่งเป็นส่วนวิวัฏฏะ คือส่วนที่อยู่เหนือความเวียนว่ายตายเกิดนั้น อันได้แก่พระนิพพาน**

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา หรือปรมัตถะธรรมสอนว่า ชีวิตประกอบขึ้นจากส่วนสำคัญ คือ ธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ขันธ์ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กล่าวโดยย่อ มี ๒ ส่วน คือ รูปธรรม และนามธรรม หรือรูปขันธ์และนามขันธ์ เป็นสิ่งที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ มีความหมุนเปลี่ยนไปจึง

รากเหง้านี้คือกรรม สิ่งที่เกิดภายหลังเรียกวิบาก คือผล เรียกวิบากกรรม

มูล ๓ (รากเหง้า) คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

ต้องการความหลุดพ้น

ฝ่ายอกุศล คิดไม่ดี ทำไม่ดี พูดไม่ดี (ยึดไว้)

ฝ่ายกลาง ไม่คิด ไม่ทำ ไม่พูด (อัพยาจิต)

เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง. ทุกขัง เป็นทุกข์ เมื่อเป็นทุกข์ก็เป็นอนัตตา ดับสลาย สูญหาย คือปราศจากอัตตา ไม่มีตัวตน โดยเหตุนี้ ตามหลักปฏิจจสมุปบาท พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ชีวิตนี้คือกองทุกข์

ท่านวัชชีระเถรี ให้ความหมายของชีวิตไว้อย่างน่าสนใจว่า ทุกข์เท่านั้นที่เกิด ตั้งอยู่และดับไป นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด ไม่มีอะไรดับ

ชีวิตเป็นมา เป็นอยู่ และเป็นไป ตามกฎแห่งเหตุ ผล สัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ เกี่ยวเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อส่วนหนึ่งมีก็เป็นเหตุให้อีกส่วนหนึ่งมี ชีวิตจึงดำเนินไปโดยการอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นตามเหตุและผล

พระพุทธองค์ ทรงชี้แจงว่าทุกข์ คือชีวิตนั้นเป็นอย่างไร กับท่านอาเจระกะกัสสปะดังนี้ว่า เมื่อยึดแต่แรกว่า ผู้สร้างกับผู้เสวยเป็นคนคนเดียวกันจึงมีลัทธิว่า ทุกข์นั้นตัวเองตั้งขึ้น เมื่อถืออย่างนี้ก็เป็น `สัตสตทิฏฐิ`คือเห็นตนและโลกเที่ยง

เมื่อยึดแต่แรกว่า ผู้สร้างและผู้เสวยเป็นคนละคนกัน จึงมีลัทธิที่ถือว่า ทุกข์นั้นคนอื่นสร้างขึ้น เมื่อถืออย่างนี้ก็เป็น`อุจเฉททิฐิ`

ฝ่ายกุศล ให้คิด ให้ทำ ให้พูดดี และ 'ตัด' (ปล่อยวาง)
ก็จะอยู่เหนือกรรม คือหลุดพ้น
คือ ละกรรมชั่ว ปฏิบัติกรรมดี และไม่ได้ยึดกรรมดีนั้น คือกรรมของพระอรหันต์

กรรมดี กรรมชั่ว ก่อตัวขึ้นที่จิต – ปรุงแต่งดี ทำดี พูดดี
– ปรุงแต่งไม่ดี ทำไม่ดี พูดไม่ดี

คือเห็นว่าตนและโลกสูญ

ทรงแสดงธรรมเป็นกลาง ๆ ไม่ข้องแวะกับลัทธิ สุดโด่งทั้ง ๒ คือแสดงว่า

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมี สังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมี วิญญาณ

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมี นามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมี สฬายะตะนะ

เพราะสฬายะตะนะเป็นปัจจัยจึงมี ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมี เวทนา

เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมี ตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมี อุปาทาน

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมี ชาติ

เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรามรณะ

กองทุกข์ คือชีวิตถึงวันนี้ ย่อมเกิดขึ้นโดยอาศัยกันและกัน ดังกล่าวนี้

กรรมที่ไม่ชั่ว และไม่ดี คือเหนือกรรม คือหลุดพ้น
อ่านตัวให้ออก บอกตัวให้ได้ ใช้ตัวให้เป็น คือ ผู้วิเศษ
กรรไกร ตัด นขา ปัญญา ตัด กิเลส

กรรมนิมิต คือ รากแก้ว
อุปกิเลส คือ วิบากของกรรมนิมิต
วิปัสนูปกิเลส คือ วิบากของ อุปกิเลส

ปฏิจจสมุปบาท คืออะไร

คือภาวะที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นระบบการกำเนิดแห่งชีวิต หรือกฎเกณฑ์แห่งชีวิต ชีวิตทุกชีวิตมีส่วนที่เป็นเหตุเป็นผล อาศัยการเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย เมื่อสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น

ก็เป็นเหตุให้อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้น สืบต่อกันไปเป็นลูกโซ่ ไม่รู้จัก จบสิ้น ไม่รู้จักเบื้องต้นและเบื้องปลาย

พระพุทธองค์ทรงสอนว่า สงสารคือ การเวียนว่ายตายเกิดแห่งชีวิตนี้ ไม่รู้จักเบื้องต้น เบื้องปลาย ว่าตามหลักปฏิจจสมุปบาท องค์ประกอบแห่งชีวิต ซึ่งเรียกองค์แห่งภวจักรก็ได้ แบ่งออกเป็น ๑๒ องค์ คือ

๑. อวิชชา - ความไม่รู้จริง ไม่รู้

๒. สังขาร - ความปรุงแต่ง

๓. วิญญาณ - (ปฏิสนธิ วิญญาณ) รู้อารมณ์

๔. นามรูป - นามขันธ์ ๓ ฯ รูปขันธ์ ๑

๕. สฬายะตะนะ - อายะตะนะ ภายใน ๖

๖. ผัสสะ - ความสัมผัสอารมณ์

สนธิ ๓ คือ การต่อระหว่าง กาล ๓ คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต

อนุปาทิเสสะนิพพาน ดับกิเลสแล้วเป็นขันธ์ เหลือ

สะอุปาทิเสสะ นิพพาน ดับหมด

อุปกิเลส คือ โทษ เครื่องเศร้าหมอง ๑๖ อย่าง คือ

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ละโมบไม่สม่ำเสมอ คือเพ่งเล็ง

๒. โทสะ ร้ายกาจ

๗. เวทนา - ความเสวยอารมณ์

๘. ตัณหา - ความอยากได้

๙. อุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่น

๑๐. ภพ - กามภพ, อุปัตติภพ

๑๑. ชาติ - ความเกิด

๑๒. ชรา มรณะ - ความแก่ และ ความตาย

ทั้ง ๑๒ องค์นี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิต ทุก ๆ องค์ อาศัยกันเกิดขึ้น เช่น

เพราะ อวิชชาเป็นปัจจัย จึงมี สังขาร

เพราะ สังขารเป็นปัจจัย จึงมี วิญญาณ

เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย จึงมี ชรา มรณะ

นี้เป็นปฏิจจสมุปบาท ๑ วง หรือชีวิต ไหลไป หมุนไป ๑ รอบ ถ้าตัดอวิชชาและตัณหายังไม่ขาด ชีวิตก็จะดำเนินต่อไป และเมื่อชีวิตดำเนินไปถึงจุดมรณะ หรือจุติ คือความตายแล้ว ก็จะต้องปฏิสนธิเกิดต่อไปอีก อะไรทำให้ปฏิสนธิ **เรื่องปฏิสนธินี้เป็นเรื่องต่อเนื่องกันระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และปัจจุบันกับอนาคต** ชีวิตใน

๓. โกรธะ โกรธ

๔. อุปนาหะ ผูกโกรธไว้

๕. มักขะ ลบหลู่คุณท่าน

๖. ปลาสะยกตัวเทียมท่าน

๗. อิสสา เห็นเขาได้ดีทนอยู่ไม่ได้

๘. มัจฉริยะ ตะหนี่

ปัจจุบันเป็นผลเกิดจากเหตุในอดีต กล่าวคือ อวิชชา สังขาร อันเป็นอดีตเหตุก่อให้เกิดผลในปัจจุบันคือ วิญญาณ นามรูป สฬายะตะนะ ผัสสะ เวทนา ผลในปัจจุบันก่อให้เกิดเหตุในปัจจุบันกล่าวคือ ตัณหา อุปา-ทาน ภพ และปัจจุบันเหตุนี้ก่อให้เกิดผลในอนาคตคือ ชาติ ชรา มรณะ แต่อนาคตนั้นเป็นเรื่องที่ยังไม่มาถึง และไม่รู้จักมาถึง เพราะเมื่อจุดที่เขาสมมุติว่าเป็นอนาคต ถึงเมื่อไรมันก็กลายเป็นปัจจุบันไปทันที ฉะนั้นจึงแปลว่ากาลที่ไม่รู้จักมาถึงชีวิตของเรา ดำเนินไปไม่ถึงตามหลักปฏิจจสมุป-บาท จึงน่าสงสัยว่า เมื่อชาติ ชรา มรณะ เป็นผลในอนาคต ชีวิตก็คงไปไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของอนาคต จึงควรเข้าใจว่าที่ไปไม่ถึงหรือมาไม่ถึงนั้น เพราะความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา เมื่อจุดที่เราสมมุติว่าเป็นผลของอนาคต คือ ชาติ ชรา มรณะ นั้นมาถึง จุดนั้นเมื่อไรจุดที่ว่านั้นก็เป็นปัจจุบัน ซึ่งเป็น วิญญาณ นามรูป สฬายะตะนะ ผัสสะ เวทนา ทันที เพราะฉะนั้น คำว่า ชาติ ชรา มรณะ หมายถึง

๙. มายา มารยาคือเจ้าเล่ห์
๑๐. สาเถยยะ โอ้อวด
๑๑. ถัมภะ หัวดื้อ
๑๒. สารัมภะ แข่งดี
๑๓. มานะ ถือตัว
๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นทาน
๑๕. มทะ มัวเมา
๑๖. ปมาทะ เลินเล่อ

วิญญาณ นามรูป สฬายะตะนะ ผัสสะ เวทนา ที่เกิดขึ้นแล้วแก่และตายไปนั้นเอง ด้วยเหตุนี้เมื่อพูดถึงเรื่องปฏิสนธิ เราจึงควร**เพ่งเฉพาะระยะต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และระยะต่อเนื่องระหว่างปัจจุบันกับอนาคต** เพราะปัจจุบันจะต้องกลายเป็นอดีต อนาคตก็จะกลายมาเป็นปัจจุบัน เหตุใน**อดีตที่ทำให้เกิดผลในปัจจุบัน** คือทำให้ชีวิตนั้นปฏิสนธิได้แก่ **อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ** เมื่อตัด**เหตุทั้ง ๕ นี้**ไม่ขาด ชีวิตนี้จะปฏิสนธิเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมี ชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ ชีวิตทุก ๆ ชีวิตย่อมหมุนไปอย่างนี้ จนนับภพนับชาติไม่ถ้วน จนกว่าจะถึงจุดอวสาน คือ พระนิพพาน

นี้คือปฏิจจสมุปบาท ที่ควรศึกษาให้เข้าใจโดยแท้

---

๑. อวิชชา คืออะไร

อวิชชา แปลว่าความไม่รู้ อันตรงข้ามกับวิชาคือความรู้ ไม่รู้อะไรจึงเป็นอวิชชา 'ไม่รู้ในอริยสัจ ๔' คือ

๑. ทุกขอัญญานัง **ไม่รู้ทุกข์คือชีวิต**

๒. ทุกขสมุทเยอัญญานัง **ไม่รู้สมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์**

๓. ทุกขนิโรเธ อัญญานัง **ไม่รู้จักที่ดับทุกข์ คือพระนิพพาน**

๔. ทุกขนิโรเธนิเนยาปฏิปทายอัญญานัง **ไม่รู้จักข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงที่จะให้ถึงที่ดับทุกข์**

ความไม่รู้นี้จัดเป็นอวิชชา ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ โมหะ เจตสิก

มีความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ เป็นลักษณะ

มีการปิดบังปัญญาจักษุ เป็นผล

มีอาสาวะ เป็นเหตุเกิด

มีนิวรณ์ธรรมทั้ง ๕ เป็นอาหารและปัจจัย

อวิชชาที่เกิดก่อน เป็นเหตุทำให้เกิดอวิชชาที่มาทีหลัง

---

๒. สังขาร คืออะไร

สังขารแปลว่า ความปรุงแต่ง ๓ อย่างคือ

นัยยะที่ ๑ ปรุงแต่งทางทวาร

๑. **กายสังขาโร** ความปรุงแต่งทางกาย

๒. **วจี สังขาโร** ความปรุงแต่งทางวาจา

๓. **จิตต สังขาโร** ความปรุงแต่งทางใจ

นัยยะที่ ๒ ผลที่ปรุงแต่งแล้ว

๑. **ปุญญาธิสังขาโร** ผลที่ปรุงแต่งแล้ว คือบุญ ได้แก่ กามาวจรกุศลและรูปาวจรกุศล

๒. **อปุญญาธิสังขาโร** ผลที่ปรุงแต่งแล้ว คือบาป

๓. **อเนยชาธิสังขาโร** ผลที่ปรุงแต่งแล้ว คืออเนยชา ได้แก่ อรูปาวจรกุศล

ทั้งสองนัยยะ มีใจความเป็นอันเดียวกัน **นัยยะที่** ๑ เป็นการกระทำทางกายทวาร วจีทวาร และมโนทวาร เป็นบุญบ้าง เป็น

บาปบ้าง เป็นอเนยชาช้าง ข้อแตกต่างระหว่างทวารทั้ง ๓ คือ **กายสังขาร และวจีสังขาร เป็นบุญและบาปได้ แต่ไม่เป็นอเนยชา** ส่วนจิตสังขาร เป็นได้ทั้งบุญ บาป และอเนยชา

สังขารนี้ว่าโดยธรรม ได้แก่ **เจตนาเจตสิก** คือ

ปุญญาธิสังขาร ได้แก่ กุศลเจตนา ฝ่าย กามาวจร และรูปาวจร

อปุญญาธิสังขาร ได้แก่ อกุศลเจตนา คือเจตนาที่ประกอบในอกุศลจิต

อเนยธาธิสังขาร ได้แก่ กุศลเจตนา ฝ่ายอรูปาวจร

สังขาร มีการปรุงแต่ง กาย วาจา และใจเป็นลักษณะ

มีการขวนขวาย ให้ นาม รูป ปฏิสนธิ เป็นหน้าที่

มีการแสดงออก ทางกาย วาจา และใจ เป็นผล

มีอวิชชา เป็นเหตุเกิด

อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร หมายความว่าอย่างไร

อวิชชาเป็นปัจจัยให้ทำบุญ ทำบาป เช่น คนทำบุญโดยปรารถนาภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ เพราะมีอวิชชาจึงไม่รู้ว่าภพทั้ง ๓ นั้นเป็นทุกข์ และปรารถนาผลบุญในภพทั้ง ๓ นั้น อาจกล่าวได้ว่าเพราะอวิชชา จึงทำบุญเพื่อกำจัดอวิชชา หรือเป็นปัจจัยให้ทำบุญ

ผู้ที่ทำบาป เพราะไม่รู้หรือรู้ผิด ๆ รู้ไม่จริง จึงไม่เชื่อว่าบาปมีจริง ผลของบาปก็มีจริง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์จริง

สังขารนี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

---

๓. วิญญาณ คืออะไร

วิญญาณ แปลว่า ธาตุรู้ รู้อย่างไร จึงเรียกวิญญาณ รู้ ๖ อย่างคือ

๑. จักษุวิญญาณัง ความรู้ทาง ตา

๒. โสตะวิญญาณัง ความรู้ทาง หู

๓. ฆานะวิญญาณัง ความรู้ทาง จมูก

๔. ชิวหาวิญญาณัง ความรู้ทาง ลิ้น

๕. กายวิญญาณัง ความรู้ทาง กาย

๖. มโนวิญญาณัง ความรู้ทาง ใจ

ทั้ง ๖ นี้เรียก วิญญาณ

วิญญาณ นี้ว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ **วิญญาณขันธ์** ในที่นี้หมายถึง ปฏิสนธิ วิญญาณและปวัตติวิญญาณ

วิญญาณ มีการรู้อารมณ์ เป็น ลักษณะ

มีการไปถึงก่อนเป็นประธานแห่งเจตสิกและกัมมัชรูป เป็น หน้าที่

มีการติดต่อระหว่างภพ เป็น ผล

มีสังขาร เป็น เหตุเกิด

ที่ว่าสังขารเป็นปัจจัยให้มีวิญญาณนั้นหมายความว่าอย่างไร

สังขาร คือบุญหรือบาปที่เราได้ทำไว้เป็น ชนก ที่ให้กำ-เนิดปฏิสนธิ วิญญาณ กล่าวได้ว่าเมื่อเวลาใกล้ตาย สังขารคือบุญ หรือบาปที่เป็น ชนก นั้นจะมาปรากฏเป็นอารมณ์โดยเป็นกรรม คือ

กรรมนิมิต หรือ คตินิมิต มาปรากฏในมโนทวาร จุติจิต ก็จะเกิดขึ้นโดยมี ภวังคเป็นอารมณ์เช่นเดียวกัน

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า บุคคลที่เอาใจจดจ่อสิ่งใด สิ่งนั้นก็จะเป็นอารมณ์ให้วิญญาณดำรงอยู่ เมื่ออารมณ์มีอยู่ วิญญาณก็ย่อมดำรงอยู่ เมื่อวิญญาณนั้นดำรงมั่น งอกงามขึ้นแล้ว ก็จะมีการเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป คือมีวิญญาณ นามรูป สฬายะตะนะ ผัสสะ เวทนา แล้ว ก็ย่อมมีชาติ คือมีการเกิด

เพราะเหตุนั้น ตามหลักแห่งปฏิจจสมุปบาท จึงว่าสังขารเป็นปัจจัยให้มีวิญญาณและวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดเรื่องต่อ ๆ ไปตามลำดับ วิบากวิญญาณ และกัมมะวิญญาณ นี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

---

๔. นามรูป คืออะไร

นาม ในที่นี้ ได้แก่ นามธรรม ๕ อย่าง คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ หรือได้แก่ นามขันธ์ ๓ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ เจตนา ผัสสะ มนสิการ

รูป ได้แก่ รูปขันธ์ คือ มหาภูตรูปและอุปาทานรูป

นี้เรียกว่า นามรูป มีการน้อมสู่อารมณ์

มีการแตกดับและสลายอยู่เสมอ เป็นลักษณะ

มีการประกอบจิตและเจตสิกเข้าด้วยกัน,

มีการแยกออกจากจิตไม่ได้,

มีความเป็นอัพยาคตธรรม เป็นผล
มีการกระจายรูปจากจิต เป็นหน้าที่
มีวิญญาณ เป็นเหตุเกิด

รูปในที่นี้ หมายเอา เฉพาะ กัมมัชรูป หรืออัชชิตติตรูป คือรูปภายในสังคสัตว์ ที่มาร่วมกันกับ ปฏิสนธิวิญญาณ นามรูปในที่นี้หมายถึงปฏิสนธิ นามรูป คือ นามรูปที่ปฏิสนธิด้วยวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด เพราะว่าเมื่อมีวิญญาณ คือ วิบากวิญญาณอันได้แก่ โลกีย์วิบากจิตและกัมมะวิญญาณหรืออภิสังขารวิญญาณ อันได้แก่วิญญาณ ที่สหรคต ด้วยกรรมหรือสังขาร นามรูปจึงมีได้ เปรียบเสมือน การหว่านพืชในไร่นาที่มีน้ำ พืช ก็จะงอกงามเป็นลำต้นขึ้น

เมื่อกรรมอันเปรียบเสมือน ไร่นา มีอยู่
เมื่อวิญญาณอันเปรียบเสมือน พืช มีอยู่
และตัณหาอันเปรียบเสมือน น้ำ มีอยู่

วิญญาณ ก็ย่อมตั้งมั่น เป็นเหตุให้นามรูปเกิดขึ้น

พระพุทธองค์ ทรงตรัสแก่พระอานนท์ว่า

เพราะเหตุนี้แล กรรม จึงชื่อว่าเป็น ไร่นา
วิญญาณ จึงชื่อว่าเป็น พืช
ตัณหา จึงชื่อว่าเป็น น้ำ หล่อเลี้ยง

วิญญาณแห่งสัตว์โลกทั้งหลาย ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องขวางกั้น มี

ตัณหารัดรึงอยู่ จึงตั้งมั่น เมื่อวิญญาณตั้งมั่น แล้วมีการเกิดขึ้นในภพใหม่ คือการปรากฏของนามรูป ก็ย่อมมี ถ้าวิญญาณไม่มีนามรูปก็มีไม่ได้ เพราะเหตุว่า ธรรมทั้งหลาย นามรูปย่อมเป็นไปตาม วิญญาณ เช่น เวทนา ความเสวยอารมณ์ สัญญา ความจำได้

เจตนา ความคิดอ่าน ผัสสะ ความสัมผัสอารมณ์

มนสิการ ความเอาใจใส่อารมณ์

เหล่านี้ถ้าไม่มีวิญญาณ ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ คือ ถ้าไม่มีจิต ใจ เวทนา ความเสวยอารมณ์ คือ ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์หรืออยู่เฉย ๆ ก็มีไม่ได้

สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ ก็เช่นเดียวกัน ส่วนกัมมัชรูปนั้นเรามองไม่เห็นจึงควรทราบโดยอนุมานเปรียบเทียบกับรูปที่มองเห็นได้เช่น เมื่อเวลาจิตผ่องใส หน้าตาก็ผ่องใส เวลาจิตเศร้าหมองเช่นเสียใจโกรธ หน้าตาก็จะเศร้าหรือบูดบึ้งไปตามจิต มีหน้าตาเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจจิต รูปร่างหน้าตาที่เป็นไปอย่างนี้เรียกว่า **'จิตตชรูป'** คือรูปที่เกิดจากจิตเป็นรูปที่เรามองเห็นกันได้ ส่วน **'กัมมัชรูป'** คือรูปที่เกิดจากกรรมคือรูปที่ **'กรรมลิขิต'** มาพร้อมกับปฏิสนธิ วิญญาณ นั้นเรามองไม่เห็น จึงควรทราบโดยอนุมาน ดังกล่าวนี้

นามรูปนี้เองที่เป็นปัจจัยให้มี สฬายะตะนะ

---

๕. สฬายะตะนะ คืออะไร

อายะตะนะ คือที่ต่อหรือสิ่งสำหรับต่อ สฬายะตะนะ จึงหมายความว่าที่ต่อ ๖ อย่างคือ

๑. จักขายะตะนัง ที่ต่อคือ ตา

๒. โสตายะตะนัง ที่ต่อคือ หู

๓. มานะยะตะนัง ที่ต่อคือ จมูก

๔. ชิวหายะตะนัง ที่ต่อคือ ลิ้น

๕. กายายะตะนัง ที่ต่อคือ กาย

๖. มนายะตะนัง ที่ต่อคือ ใจ

นี้เรียกว่า สฬายะตะนะ คือที่ต่อ ๖ อย่าง หมายความว่าอายะตะนะ ภายในทั้ง ๖ นี้ ต่อกับอายะตะนะ ภายนอก ๖ คือ ตาต่อกับรูป หูต่อกับเสียง จมูกต่อกับกลิ่น ลิ้นต่อกับรส กายต่อกับสิ่งสัมผัส ใจต่อกับธรรมารมณ์ อายะตะนะ ภายใน ๖ นี้ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ รูปขันธ์ และนามขันธ์ คืออายะตะนะ ๕ ชั้นต้นนั้น ได้แก่ ประสาทรูป ๕ มนายะตะนะ ได้แก่จิตหรือวิญญาณ อายะตะนะ ภายในทั้ง ๖ นี้

มีการต่อรูป เป็นลักษณะ

มีการเห็นรูป เป็นหน้าที่

มีความเป็นวัตถุและมีทวารที่ผ่านของวิญญาณธาตุ เป็นผล

มีนามรูป เป็นเหตุเกิด

ที่ว่านามรูปเป็นปัจจัยให้มีสฬายะตะนะนั้นหมายความอย่างไร?

หมายความว่า เมื่อมีนามขันธ์และรูปขันธ์อายะตะนะ ๖ จึงจะมีได้ ถ้านามขันธ์ และรูปขันธ์ไม่มีอายะตะนะก็มีไม่ได้

อายะตะนะ ๖ นี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ

๖. ผัสสะ คืออะไร

ผัสสะแปลว่า สัมผัส มีการกระทบกันระหว่าง อายะตะนะภายในและอายะตะนะภายนอกและวิญญาณ ได้แก่ความสัมผัส ๖ อย่าง คือ

๑. จักขุสัมผัสโส ความสัมผัสทางตา

๒. โสตะสัมผัสโส ความสัมผัสทางหู

๓. มานะสัมผัสโส ความสัมผัสทางจมูก

๔. ชิวหาสัมผัสโส ความสัมผัสทางลิ้น

๕. กายะสัมผัสโส ความสัมผัสทางกาย

๖. มโนสัมผัสโส ความสัมผัสทางใจ

ทั้ง ๖ อย่างนี้เรียก ผัสสะ ผัสสะแต่ละอย่างจะต้องมีธรรม ๓ อย่างมาประจวบกัน เช่น จักขุ สัมผัส จะมีธรรม ๓ อย่างมาประ-จวบกัน คือ

๑. จักษุปสาท

๒. รูปแสง

๓. จักษุวิญญาณ

ถ้าเป็นแต่เพียง **จักษุประสาท กระทบถ้ารูปเฉย ๆ ยังไม่เกิดจักษุ วิญญาณ ก็ยังไม่เกิด ผัสสะ**

ผัสสะ อย่างอื่นก็เช่นเดียวกัน ผัสสะนี้ว่าด้วยองค์ธรรมเรียกผัสสะ **เจตสิก**

ซึ่งมีการถูกต้องอารมณ์ เป็นลักษณะ

มีการทำให้จิตกับอารมณ์กระทบกัน **เป็นหน้าที่**

มีการกระทบกันของวัตถุจักษุอารมณ์ รูป,

วิญญาณจักษุ เป็นต้น เป็นผล

มีอายะตะนะ **เป็นเหตุเกิด**

ที่ว่าสฬายะตะนะเป็นปัจจัยให้มีสัมผัสนั้นหมายความว่า เพราะมีอายะตะนะ ๖ คือ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ผัสสะจึงมีได้ ถ้าอายะตะนะเหล่านี้ไม่มี ผัสสะก็มีไม่ได้ ฉะนั้นจึงว่า สฬายะตะนะเป็นปัจจัยให้มีผัสสะ และผัสสะนี้เองเป็นปัจจัยให้มีเวทนา

---

๗. เวทนา คืออะไร

เวทนา แปลว่า ความเสวยอารมณ์ที่เป็นความสุข ความทุกข์ หรือเฉย ๆ ในเมื่อได้รับอารมณ์ ได้แก่ เวทนา ๖ คือ

๑. จักขุสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ ที่เกิดจากจักษุสัมผัส

๒. โสตะสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากโสตะสัมผัส

๓. ฆานะสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากฆานะสัมผัส

๔. ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดจากชิวหาสัมผัส

๕. กายะสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดจาก

กายะสัมผัส

๖. มโนสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดจาก มโนสัมผัส

หรือได้แก่เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ความรู้สึกเป็นสุข ๑

ทุกขเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ ๑

อทุกข์ อสุขะเวทนา ความรู้สึกไม่เป็นสุข ไม่เป็นทุกข์ คือรู้สึกเฉย ๆ ที่เรียกว่า อุเบกขา ๑

เวทนานี้ว่า โดยองค์ธรรมได้แก่ เวทนาเจตสิก

มีการเสวยอารมณ์	เป็น ลักษณะ
มีการเสพรสแห่งอารมณ์	เป็น หน้าที่
มีสุข-มีทุกข์-เฉย ๆ	เป็น ผล
มีผัสสะ	เป็น เหตุเกิด

ที่ว่ามีผัสสะเป็นปัจจัยให้มีเวทนา หมายความว่า

เมื่อมีผัสสะ คือมีการกระทบระหว่าง **อายะตะนะภายใน อายะตะนะภายนอก** และวิญญาณ เวทนาจึงจะมีได้ ถ้าไม่มีผัสสะ เวทนาก็มีไม่ได้ ฉะนั้น ผัสสะเป็นปัจจัยให้มีเวทนา และเวทนานี้เองเป็นปัจจัยให้มีตัณหา

---

๘. ตัณหา คืออะไร

ตัณหาแปลว่าความอยาก อันได้แก่ความอยากในอารมณ์ ๖ คือ

๑. **รูปตัณหา** ความอยากได้เห็นรูป

๒. **สตตัณหา** ความอยากได้ฟังเสียง

๓. **คันชะตัณหา** ความอยากดมกลิ่น

๔. **รสตัณหา** ความอยากสัมผัสรส

๕. **โผฏฐัพพะตัณหา** ความอยากสัมผัสกับสิ่งสัมผัส

๖. **ธรรมตัณหา** ความอยากได้ธรรมารมณ์

ความอยากทั้ง ๖ อย่างนี้ เรียก ตัณหา ตัณหาทั้ง ๖ อย่างนี้ เมื่อว่าโดยอาการที่เป็นไป แบ่งเป็นอย่างละ ๓ คือ

๑. **กามตัณหา** คือ ความอยากในกาม คือ อารมณ์ที่น่าใคร่ น่าติดใจ

๒. **ภวตัณหา** คือ ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ โดยประ-กอบด้วย ภวทิฐิ หรือสัตสตทิฐิ อันได้แก่ความอยากของคนที่เห็นว่า อารมณ์หรือตนและโลกเที่ยง เป็นของยั่งยืน ตลอดไป

๓. **วิภวตัณหา** คือ ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ โดยประ-กอบด้วยอุเฉททิฐิ คือเห็นว่า อารมณ์ของตนและโลกเป็นของสูญ อีกอย่างหนึ่ง

กามตัณหา แปลว่า ความอยากในตามชาติตามภพ

ภวตัณหา ได้แก่ ความอยากในรูปธาตุและอรูปธาตุหรือ รูปภพและอรูปภพ

วิภวตัณหา ได้แก่ ความอยากโดย ปริเฉทภพทั้ง ๓ อันได้แก่ความอยากที่ประกอบโดย อุทเฉททิฐิ นั้นเอง

ตัณหา ๓ อย่างหนึ่ง คือ

กามตัณหา ความอยากในกามธาตุ หรือกามภพ ๑

ภวตัณหา ความอยากในรูปธาตุ หรือรูปภพ ๑

อรูปตัณหา ความอยากในอรูปธาตุ หรืออรูปภพ ๑

ตัณหา ๓ อีกอย่างหนึ่ง คือ

รูปตัณหา ความอยากในรูปธาตุ หรือรูปภพ ๑

อรูปตัณหา ความอยากในอรูปธาตุ หรืออรูปภพ ๑

นิโรธตัณหา ความอยากที่ประกอบด้วย อุเฉททิฐิ ๑

เมื่อว่าโดยพิสดาร ตัณหานั้นมีถึง ๑๐๘ อย่างคือ ตัณหา ๖ อย่างนั้นโดยอารมณ์แต่ละอย่างแบ่งเป็น ๓ = ๑๘ (๖ x ๓) เป็นตัณหาภายนอก ๑๘ ภายใน ๑๘ = ๓๖ (๑๘ x ๒) จะเป็นอดีต ๓๖ , ปัจจุบัน ๓๖, อนาคต ๓๖ = ๑๐๘ (๓๖ x ๓)

ปริเฉกภพ คือ ภพที่มีกำหนดลง

ตัณหานั้นว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ **โลภะ เจตสิก**

ตัณหานี้	มีความเป็นเหตุแห่งทุกข์	เป็นลักษณะ
	มีความทำให้เพลิดเพลินในอารมณ์	เป็นหน้าที่
	มีความไม่รู้สึกอิ่ม	เป็นผล
	มีเวทนา	เป็นเหตุเกิด

ที่ว่า เวทนา เป็นปัจจัยให้มีตัณหา นั้นหมายความว่า เมื่อเวทนามี ตัณหาจึงมี ถ้าเวทนาไม่มี ตัณหาก็มีไม่ได้ เช่น สุขเวทนา ทำให้เกิดตัณหา เพราะผู้มีสุข ก็ยังต้องการสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ทุกข์เวทนาเป็นเหตุให้เกิดตัณหาเพราะผู้มีทุกข์ก็ต้องการสุข อุเบกขาเวทนา ก็

เป็นเหตุให้เกิดตัณหา เพราะอุเบกขาเป็นความสงบภายใน คนจึงเข้าใจว่าเป็นสุข จึงต้องการสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก ตัณหานี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน

---

๙. อุปาทาน คืออะไร

อุปาทาน แปลว่า ความยึดมั่นถือมั่นอะไร จึงเป็นอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่น ๔ อย่าง คือ

๑. **กามมุปาทาน** ยึดมั่นถือมั่นในกามะคุณารมณ์ เป็นต้น

๒. **ทิฐิ ปาทานัง** ยึดมั่นถือมั่นในความเห็นผิด เช่นเห็นว่าบุญ-บาปไม่มีเป็นต้น

๓. **ศีลพตุปาทานัง** ยึดมั่นในข้อวัฏฏะปฏิบัติที่ผิด เช่น กินอย่างสุนัข เยี่ยวอย่างโค เป็นต้น

๔. **อัตตะวาทปาทานัง** คือยึดมั่นในอะตะวาทะ คือถือว่ามีอัตตา ในขันธ์ ๕ เป็นต้น

อุปาทานนี้ว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โลภะ เจตสิก และ **ทิฐิเจตสิก** คือความเห็นผิด ว่าโดยสังเขป มี ๒ อย่าง คือ

ยึดมั่นถือมั่น เพราะความโลภ ๑

ยึดมั่นถือมั่น เพราะความเห็นผิด ๑

อุปาทาน นี้	มี การยึดอารมณ์ไว้	เป็นลักษณะ
	มี การยอมปล่อยอารมณ์	เป็นหน้าที่
	มี การมักมากและความเห็นผิด	เป็นผล
	มี ตัณหา	เป็นเหตุให้เกิด

ที่ว่าตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทานนั้น หมายความว่า ความยึดมั่นถือมั่นนั้นมีความอยากเป็นมูลฐาน เมื่ออยากจึงยึด ถ้าไม่อยากก็ไม่ยึด ทำนองเดียวกับเพราะหิวจึงกิน ถ้าไม่หิวก็ไม่กิน ตัณหาและอุ-ปาทานนั้น แม้จะเป็นพวกโลภะ ด้วยกัน แต่ก็มีความต่างกันอยู่ โดยที่ตัณหาเป็นเหตุ อุปาทานเป็นผลของตัณหา ตัณหานั้นเป็นความอยาก ความปรารถนา อารมณ์ที่ยังไม่ได้มาถึง อุปาทานมีความยึดอารมณ์ที่ได้แล้ว มาถึงแล้ว เช่น อยากเป็นนายพล นี้เป็นอุปาทาน ท่านเปรียบไว้ว่า

ตัณหา เหมือนอาการขี้ขโมย เหยียดมือออกไปควานหาของในความมืด

อุปาทาน เปรียบเหมือนอาการที่ขโมยเอามือจับของนั้นไว้ไม่ยอมปล่อย

อีกอย่างหนึ่ง ความอยากอย่างอ่อน จัดเป็นตัณหา

ความอยากอย่างแรง จัดเป็นกามมุปาทาน

ตัณหา ตรงข้ามกับ ความปรารถนาน้อย

อุปาทาน ตรงข้ามกับความสันโดษ

อุปาทานนี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดภพ

---

๑๐. ภพ คืออะไร

ตามรูปศัพท์ แปลว่า ความมีความเป็น ในที่นี้หมายถึงภาระแห่งชีวิต คือความมีขันธ์ หรือมีรูป มีนาม เป็นนามเป็นรูป เพราะชีวิตจะต้องตกอยู่ในภพทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ คือ

๑. **กามภโว** ภพฝ่ายกามาวจรภูมิ คือภพที่อยู่ในกามเป็นกาม

๒. **รูปภโว** ภพฝ่ายรูปาวจรภูมิ คือภพที่ติดอยู่ในรูปหมาย เฉพาะ รูปพรหม

๓. **อรูปภโว** ภพฝ่ายอรูปาวจรภูมิ คือภพที่ติดอยู่ในอรูป หรือ ภพที่มีอรูป อรูปพรหม

ภพทั้ง ๓ นี้ ย่อมหมายถึงกามภพ และอุปัติภพ ในอภิธรรม จึงว่า อุปาทานทำให้เกิดภพและอุปัติภพ

เมื่อกล่าวถึงกามภพและอุปัติภพ ก็เป็นการกล่าวถึงภพทั้ง ๓ เพราะภพ ๒ และภพ ๓ ว่าโดยใจความเป็นอันเดียวกัน ทุกชีวิต จึงวนเวียนอยู่ใน ภพ ๒ หรือภพ ๓ นี้

กามภพ คืออะไร

กามภพแปลว่า ภพ หรือกรรม ได้แก่ เจตนา และธรรมที่สัมปยุตด้วย เจตนามีอวิชชา-ความละโมบได้แก่ ปุญญาธิสังขาร อปุญญาธิสังขาร อเนยชาธิสังขาร หรือกรรมที่นำไปสู่ภพทุกอย่าง กล่าวโดยใจความที่เข้าใจง่าย ดังนี้

กามภพ ธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา มี อวิชชา ความละโมบ ฯลฯ กุศลกรรมและอกุศลกรรม นำไปสู่ กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ

อุปัติภพ คืออะไร

แปลว่า ภพ คือ ภาวะที่เกิดขึ้น ปรากฏขึ้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ คือขันธ์ที่เป็นอารมณ์ ของอุปาทาน หรือ อุปปาทานนะขันธ์หรือขันธ์ที่กิเลสยึดไว้

กามภพ ทำให้เกิดอุปัติภพ แปลว่า ภพที่เกิดขึ้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ว่าโดยประเภทมี ๙ จำแนก

โดยภูมิ	อย่างละภพ
โดยสัญญา	๓ x ๓= ๙
โดยขันธ์	

---

๑. จำแนกโดยภูมิ มี ๓ ภพ คือ

๑. **กามภพ**	ภพฝ่ายกามาวจรภูมิ	๑๑ ภูมิ
๒. **อรูปภพ**	ภพฝ่ายอรูปาวจรภูมิ	๔ ภูมิ
๓. **รูปภพ**	ภพฝ่ายรูปาวจรภูมิ	๑๖ ภูมิ

---

๒. จำแนกโดยสัญญา มี ๓ ภพ คือ

๑. **สัญญาภพ** ภพที่มีนามขันธ์ คือ กามภพ ๑๑
มี รูปภพ ๑๕

เว้นอสัญญาสตภูมิและอรูปภพ ๓
เว้นเนวสัญญานาสัญญายะตะนะภูมิ

๒. **อสัญญาภพ** ภพที่ไม่มีนามขันธ์ ได้แก่ ภพฝ่าย อสัญญสตภพ ๑

๓. **เนวสัญญานาสัญญายะตะนะภพ** ภพฝ่ายเนวสัญญานาสัญญา ยะตะนะภพ ๑

---

๓. จำแนกโดยขันธ์ มี ๓ ภพ คือ

๑. **เอกโวกาลภพ** ภพที่มีขันธ์เดียวคือ รูปขันธ์ ได้แก่ ภพฝ่าย อสัญญะสตภูมิ ๑ ภูมิ

๒. **จตุโวกาลภพ** ภพที่มีนามขันธ์ ได้แก่ภพฝ่ายอรูปภูมิ ๔ ภูมิ

๓. **ปัจจะโวกาลภพ** ภพที่ขันธ์ครบ ๕ ได้แก่ ภพฝ่ายกามาวจรภูมิ ๑๑ ภุมิ ฝ่าย รูปปาวจรภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญาสตภูมิ)

อีกอย่างหนึ่งภพทั้งหมดนี้ อาจแสดงรายละเอียดออกเป็น ๒๔ ภพ ย่นภพทั้ง ๙ ประเภท ลงเป็น ๓ ดังนี้

๑. **กามภพ** รวมสัญญาภพ และปัจจะโวกาลภพ

๒. **รูปภพ** รวมสัญญาภพ ๕ ขันธ์ อสัญญาภพ เอกะโวกาล (๑) ๑ ขันธ์ และ ปัจจะโวกาลภพ (๑๕) + (๑๑)

๓. **อรูปภพ** รวมสัญญาภพ อสัญญาภพ

เนวสัญญา นาสัญญา ยะตะนะภพ

จตุโวกาลภพ

ภพสังเขปทั้ง ๓ นี้แต่ละอย่างแบ่งออกเป็น ๒ คือ กรรมภพ และอุบัติภพ จึงรวมเป็น ภพ ๖ (๓ x ๒)

ภพทั้ง ๖ นี้แต่ละภพเกิดจากอุปาทาน ๔ แต่ละอย่าง ๆ คือ

เกิดจาก ๑) กามุปาทาน ๖ ภพ ๓) ศีลพตุปาทาน ๖ ภพ

๒) ทิฐฐิปาทาน ๖ ภพ ๔) อัตตวาทปาทาน ๖ ภพ

จึงรวมเป็น ๒๔ ภพ (๖ x ๔)

ภพอันเกิดจากอุปาทานนี้แม้ว่าโดยองค์ธรรมจะได้แก่**เจตนาเจตสิก** อย่างเดียวกับสังขาร ("ปฏิจจสมุปบาท องค์ที่ ๒") แต่มีความแตกต่างกันอยู่โดยที่มีความหมายแคบและกว้างต่างกันคือ

สังขารนั้นหมายถึงเฉพาะ กุศลกรรม และอกุศลกรรมเท่านั้น ส่วนภพนั้น หมายถึงทั้งกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัพยาคตธรรม เพราะสงเคราะห์อยู่ใน อุปัติภพขันธ์ เข้าไปด้วย

ภพทั้งหมดนี้ เมื่อกล่าวโดยรวมยอด มีเพียง ๒ คือ กามภพ และอุบัติภพ

กามภพ	มีการกระทำเป็นลักษณะ	
	มีการกระทำให้เกิดขันธ์	**เป็นหน้าที่**
	มีกุศลและอกุศล	**เป็นผล**
	มีอุปาทาน	**เป็นเหตุเกิด**
อุปัติภพ	มีความเป็นผลของกรรม	**เป็นลักษณะ**
	มีการเกิดขึ้นมีขึ้น	**เป็นหน้าที่**
	มีอัพยาจิต	**เป็นผล**

มีอุปาทาน เป็นเหตุที่เกิด

ที่ว่าอุปาทานทำให้เกิดภพ หมายความว่า เมื่อมีการยึดมั่นถือมั่นก็ย่อมจะมีกามภพ คือการทำบุญทำบาปได้ เช่นเมื่อมีความยึดถือมั่นว่าเป็นตนเป็นของตน หรือเป็นของเนื่องด้วยตน โดยมีความรักความหวงแหน ความเห็นผิดจึงมีการกระทำเพื่อสิ่งที่ตนยึดมั่นถือมั่นนั้น ถ้าไม่มีการยึด ก็ไม่มีการกระทำที่เป็นบุญเป็นบาป ด้วยเหตุนี้จึงว่าอุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดกามภพ และกามภพก็เป็นปัจจัยให้เกิดอุปัติภพต่อไป และกามภพนี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ

---

๑๑. ชาติ คืออะไร

ชาติแปลว่า ความเกิดว่าโดยสมมุติ ได้แก่ ความเกิดของสัตว์ ว่าโดย ปรมัตถ์ ได้แก่ ความปรากฏของขันธ์ คือความเกิดขึ้นครั้งแรกของขันธ์ อันได้แก่ความเกิดขึ้นของ วิญญาณ, นามะรูป, สฬายะตะ-นะ, ผัสสะ, เวทนา, นั่นเอง

กล่าวโดยขันธ์ ชาตินั้นแบ่งเป็น ๒ คือ

รูปชาติ ความเกิดของรูปขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ อุปจยรูป และสันตติรูป สงเคราะห์ เข้าในรูปขันธ์

อรูปชาติ ความเกิดของนามขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ อุปาทนขณะของนามธรรมสงเคราะห์ในสังขารขันธ์

ชาติ มีความบังเกิดครั้งแรกในภพนั้น เป็น **ลักษณะ**

มีการมอบขันธ์แก่สัตว์ เป็น **หน้าที่**

มีการโผล่จากอดีตภพมาปรากฏในปัจจุบัน

มีสภาพเต็มไปด้วยทุกข์ เป็น **ผล**

มีกามภพ เป็น **เหตุเกิด**

ที่ว่ากามภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติหมายความว่า กรรมทำให้เกิดชาติ คือ ขันธ์ปรากฏขึ้น เช่นเดียวกับไร่นา ที่มีพืชปลูกขึ้นเป็นลำต้น ถ้าไร่นาดี พืชก็งาม ถ้าไร่นาไม่ดีพืชก็ไม่งาม กามภพเปรียบเหมือนไร่นา **ปฏิสนธิวิญญาณ** ที่ยึดกันเป็นอารมณ์ เปรียบเหมือน **พืช** ที่หว่านในไร่นา

ตัณหา เปรียบเสมือน **น้ำหล่อเลี้ยงพืช**

เมื่อวิญญาณยึดกันเป็นอารมณ์ กรรมก็ทำให้วิญญาณ ปฏิสนธิ คือทำให้ถือทำให้เกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ถ้ากรรมดีก็เกิดในสุคติ ถ้ากรรมชั่วก็เกิดในทุคติ ซึ่งจะเห็นได้จากความแตกต่างของสรรพสัตว์ บางคนความเป็นอยู่เสมอกัน มีความแตกต่างกัน บางคนใจดี บางคนใจร้าย บางคนสวย บางคนไม่สวย เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้จะเป็นไปโดยไม่มีเหตุผลก็หามิได้ และเหตุให้ต่างกันนั้นก็คือกรรมนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าชีวิตของสรรพสัตว์นั้นเป็นไปตาม **กรรมลิขิต หรือกรรมนิยม** ดังพุทธองค์ ทรงตรัสว่า กรรมย่อมจำแนกสรรพสัตว์ให้เลวและประณีตต่าง ๆ กัน สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ด้วยเหตุเองจึงว่ากามภพ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ และชาติ นี้เองเป็น ปัจจัยให้มี ชรา-มรณะ

---

๑๒. ชรา-มรณะ คืออะไร

ชราแปลว่า ความแก่ หมายถึงความเฒ่า ความคร่ำคร่าของสัตว์ เช่น แก้มตอบ ฟันหัก ผมหงอก ผิวพรรณตกกระ หนังเหี่ยวย่นหย่อนยาน อายุและกำลังวังชาลดน้อยถอยลงเป็นต้น กล่าวโดยปรมัตถ์ได้แก่ ความสุขงอม ของอินทรีย์ ว่าโดยขันธ์ ชราแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. **รูปชรา** ความแก่ของรูปขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ ชรปารูป สงเคราะห์เข้าในรูปขันธ์

๒. **อรูปชรา** ความแก่ของนามขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ ทิฐิ ลักษณะแห่งนามธรรม สงเคราะห์เข้าในสังขารขันธ์

ชรา	มีความสุขงอมของอินทรีย์	เป็นลักษณะ
	มีความฉุดลากชีวิตเข้าไปหาความตาย	เป็นหน้าที่
	มีความเสื่อมวัย	เป็นผล
	มีชาติ	เป็นเหตุให้เกิด

มรณะ แปลว่าความตาย ความจุติของสัตว์ ความทำลายขันธ์ ความตัดขาดแห่งชีวิตอินทรีย์ กล่าวโดยขันธ์แบ่งเป็น ๒ อย่างคือ

๑. **รูปมรณะ** ความตายของรูปขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ อนิจตารูป สังเคราะห์เข้าในรูปขันธ์

๒. **อรูปมรณะ** ความตายาของนามขันธ์ ๑ ว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ ภังคขณะ แห่งนามธรรมสังเคราะห์เข้าใน สังขารขันธ์

มรณะ	มีการเคลื่อนจากภพ	เป็นลักษณะ
	มีการทำให้พรากจากภพ	เป็นหน้าที่
	มีการย้ายจากคติที่เกิด	เป็นผล

มีชรา เป็นเหตุให้เกิด

ที่ว่าชาติเป็นปัจจัยให้มีชรามรณะนั้น หมายความว่า เมื่อมีเกิดจึงมีแก่และมีตาย ให้ไม่เกิดก็ไม่แก่ และไม่ตาย เมื่อมีเกิดต้องมีแก่ มีตาย แน่นอน

ชรา-มรณะ นับเป็น ๑ องค์ในปฏิจจสมุปบาท เพราะมีเหตุมีปัจจัย ส่วนความโศกเศร้า ความคับแค้นใจ ไม่น่าจะนับได้ แม้จะเป็นผล ของชาติสืบเนื่องมาจากอวิชชา เพราะมีอาสวะเป็นเหตุให้เกิดก็ตาม ก็ไม่ได้นับเป็นองค์ ๑ ในปฏิจจสมุปบาท ได้เสมอไปเช่น พระพรหม ถึงแม้มีอาสวะแต่ก็หามีธรรมเหล่านี้ไม่

โดยลำดับ จากเบื้องต้นไปหาเบื้องปลาย เริ่มจากอวิชชา ถึงชรามรณะ แสดงให้เห็น ความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบ ของชีวิตมาจากเหตุไปหาผล คือ อวิชชา เป็นปัจจัยให้มีสังขาร ฯลฯ

ถ้าตัดกิเลส ยังไม่ขาด เมื่อชีวิตหมุนไปถึงจุดมรณะแล้ว กิเลสก็จะเป็นเหตุให้ปฏิสนธิต่อไปอีก ชีวิตก็จะหมุนอย่างนี้ตลอดไป จนกว่าจะถึงพระนิพพาน

หากลำดับทวนกลับ ชรา-มรณะมีชาติเป็นปัจจัย มีชาติเพราะมีกามภพเป็นปัจจัย มีสังขารก็เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย แต่อวิชชามีเพราะอะไรเป็นปัจจัยเล่า

พระพุทธศาสนา มีหลักสำคัญข้อหนึ่งว่า สิ่งทั้งหลายเกิดแต่เหตุ และเหตุเกิดของอวิชชานั้นคือ อาสาวะดังบาลีว่า

อาสาวะสมุทยา อวิชชาสมุทโย

อวิชชา สมุทยา อาสาวะสมุทโย

นับเป็นอัญญะ มัณญะ ปัจจัย คือ อาศัยกันและกันให้เกิดขึ้น

อาสาวะคืออะไร เป็นเหตุให้เกิดอวิชชาได้อย่างไร

อาสาวะแปลว่า กิเลสที่ไหลออกทาง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ-ได้แก่

อาสาวะทั้ง ๔ คือ

๑. **กามาสาวะ** = อาสาวะคือ กามคุณทั้ง ๕

๒. **ภวาสาวะ** = อาสาวะคือ ภวตัณหา

๓. **ทิฐาสวะ** = อาสาวะคือ ความเห็นผิด

๔. **อวิชชาสาวะ** = อาสาวะคือ อวิชชา

อาสาวะทั้ง ๔ ว่าโดยย่อคือ ตัณหาและอวิชชาเพราะอาสาวะเกิด อวิชชาจึงเกิด หมายความว่าตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิด เมื่อตัณหาเกิด เป็นความมืดในใจไม่รู้ว่าอะไรผิดถูก จึงว่า

ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชา

และอวิชชานี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชา คือ อวิชชาที่เกิดก่อนเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชาที่มาที่หลัง

อวิชชาที่มาทีหลังนี้เอง เป็นเหตุให้เกิดตัณหา จะเห็นว่า อวิชชาเป็นมูลของตัณหา ตัณหาก็เป็นมูลของอวิชชา โดยนัยยะนี้ จะเห็นว่าอวิชชาและอาสาวะเป็น อัญญะมัญญะปัจจัย คืออาศัยกันและกันให้เกิด

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภวตัณหามีอวิชชาเป็นอาหารปัจจัย
อวิชชามีนิวรณ์ธรรมเป็นอาหารปัจจัย

อวิชชาและตัณหานี้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อไร

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เงื่อนต้นของอวิชชา เงื่อนต้นของตัณหา ย่อมไม่ปรากฏ รู้ไม่ได้ว่าก่อนนี้ อวิชชายังไม่มี ภวตัณหายังไม่มี แต่มามีภายหลัง จึงเพียงกล่าวได้ว่า อวิชชาปรากฏเพราะนิวรณ์เป็นอาหารปัจจัย ภวตัณหา ปรากฏเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ตราบใดที่ยังตัดอวิชชาและตัณหายังไม่ขาด ชีวิตก็ย่อมหมุนไปในสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ภวจักร คืออะไร

หมายความถึงล้อแห่งชีวิต ที่หาเบื้องต้นและเบื้องปลายมิได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังสารจักร หรือสังสารวัฏฏ อุปมากับล้อรถ

เปรียบไว้มี

วัฏฏะ ๑ มี อวิชชาและตัณหาเป็นดุม

วัฏฏะ ๒ มี ชรา-มรณะ เป็นกง

วัฏฏะ ๓ มี ธรรม ๑๐ อย่างคือ สังขาร, วิญญาณ (ต้นกรรม) เป็นส่วนประกอบภายในติดรถไว้

(รถ) คือภพทั้ง ๓ อันได้แก่ กามภพ-รูปภพ-อรูปภพ

สำหรับวัฏฏะที่ ๓ แสดงให้เห็นว่า ภวจักร หมุนไปตามเหตุและผล คือ - กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม

กรรมเป็นเหตุให้เกิดวิบาก

วิบาก เป็นเหตุให้เกิดกิเลส

วนเวียนอยู่เช่นนี้ตลอดไป เรียกว่า เวียน-ว่าย-ตาย-เกิด อยู่ในสงสาร

ลักษณะของวัฏฏะทั้ง ๓ ไม่มีโอกาสที่จะเขียนออกมาเป็นรูปหรือแผนภูมิใด ๆที่จะให้เข้าใจได้ง่าย จึงมีเพียงคำอธิบาย ถึงอาการ ๒๐ หมายถึง

เหตุ ๑๐ คือ อดีตเหตุ ๕ ปัจจุบันเหตุ ๕

ผล ๑๐ คือ ผลปัจจุบัน ๕ ผลอนาคต ๕

อาการ ๒๐ ทั้ง ๗ นัยยะ มีใจความเดียวกันแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือเหตุและผล มีรายละเอียดดังนี้

นัยยะที่ ๑ กรรมเหตุ(ทำให้เกิดกิเลส ๑๐) กรรมวิบากผล (ผลของกิเลสและกรรม ๑๐)

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือกิเลสและกรรม รวมเรียก กรรม

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล คือผลของกรรม เรียกว่า กรรมวิบาก

นัยยะที่ ๒ กรรมสังเขป ๑๐ วิบากสังเขปผล ๑๐

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือ กิเลสและกรรม เรียกว่า กรรมสังเขป

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล คือ หมวดผล เรียกว่า วิบากสังเขป

นัยยะที่ ๓ กรรมวัฏฏะเหตุ ๑๐ วิบากวัฏฏะผล ๑๐

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือ กิเลสและกรรม

คือ ความวนเวียนส่วนกรรม

อาการ ๒๐

พระพุทธองค์ ทรงยกไว้เป็นปัจจัยในอาการที่เกิดขึ้นสัมพันธ์กัน ระหว่างกิเลส-กรรม-วิบาก ในกาลเวลา ต่างกัน พร้อมเหตุและผล ขอปราชญ์ทั้งหลายจงพิจารณา

วัฏฏะ ๓ คือ กรรมวัฏฏะ ๑ วิบากวัฏฏะ ๑ กิเลสวัฏฏะ ๑

เรียกว่า **กรรมวัฏฏะ**

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล **คือ ความวนเวียนส่วนผล**

เรียกว่า **วิบากวัฏฏะ**

นัยยะที่ ๔ กรรมภพเหตุ ๑๐ วิบากภพ-อุปัตติภพผล ๑๐

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือกิเลสและกรรม

แปลว่าภพคือ**กรรม** เรียกว่า

กามภพ

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล แปลว่า**ภพคือขันธ์** เรียกว่า

อุปัตติภพ

นัยยะที่ ๕ กรรมปวัฏฏะเหตุ ๑๐ วิบากปวัฏฏะผล ๑๐

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือ กิเลสและกรรม

คือ **ดำเนินไปส่วนกรรม** เรียกว่า **กรรมปวัฏฏะ**

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล คือ **ดำเนินไปส่วนผล** เรียกว่า

วิบากปวัฏฏะ

นัยยะที่ ๖ กรรมสันตติเหตุ ๑๐ วิบากสันตติผล ๑๐

ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือ กิเลสและกรรม

คือ **สืบเนื่องต่อกันส่วนกรรม เรียกว่ากรรมสันตติ**

ส่วนที่ ๒ ส่วนผล คือ **สืบเนื่องต่อกันส่วนผล** เรียกว่า **วิบากสันตติ**

นัยยะที่ ๗ กิริยาเหตุ ๑๐ กิริยาผล ๑๐

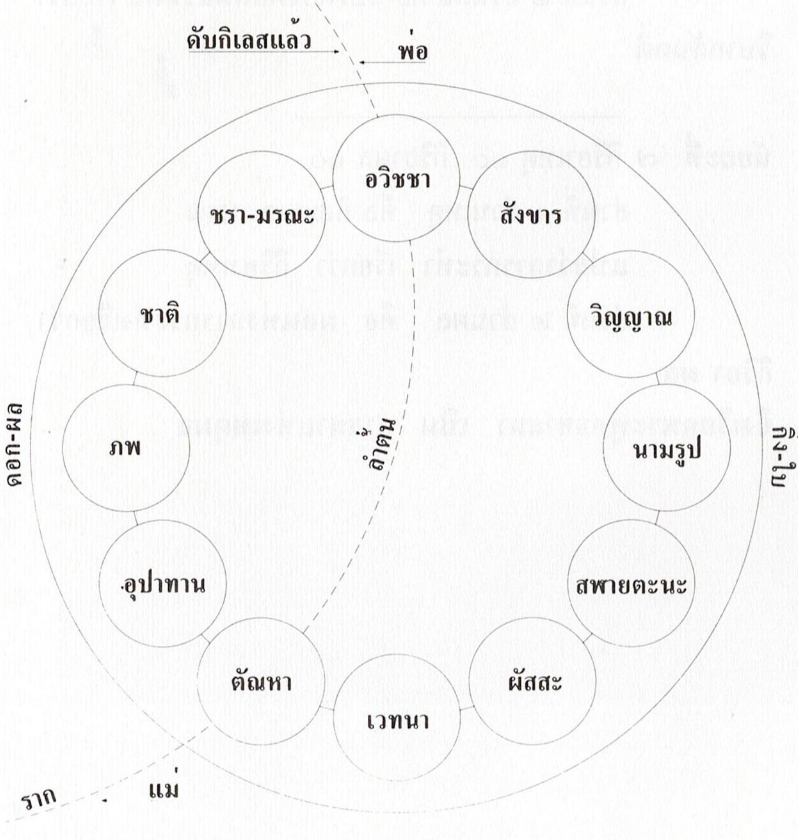
ส่วนที่ ๑ ส่วนเหตุ คือ กิเลสและกรรม

แปลว่าการกระทำ เรียกว่า **กิริยาเหตุ**

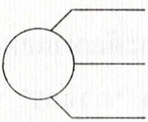
ส่วนที่ ๒ ส่วนผล คือ **ผลแห่งการกระทำ**เรียกว่า **กิริยา ผล**

จึงเรียกพระพุทธศาสนา เป็น ศาสนาแห่งเหตุผล

ปฏิจจสมุปบาท

ดับกิเลสแล้ว
พ่อ
อวิชชา
สังขาร
วิญญาณ
นามรูป
สพายตะนะ
ผัสสะ
เวทนา
ตัณหา
อุปาทาน
ภพ
ชาติ
ชรา-มรณะ
ลำต้น
ดอก-ผล
กิ่ง-ใบ
ราก
แม่

อนุสนธิกิเลสต่อเนื่อง (อนุสัย)

หนักดอง ตะกอน (อาสาวะ)

เอาเชื้อเพลิงใส่

คือ อารมณ์ที่กระทบ (กิเลส)

ภวจักร มีมูล ๒ คือ อวิชชา ๑ ตัณหา ๑

ปฎิจจสมุปบาท(ภวจักร) **วงล้อแห่งชีวิตอันประกอบด้วย**

องค์ ๑๒ อวิชชา,สังขาร,วิญญาณ-นามรูป ชาติ, ชรามรณะ

กาล ๓ สภาวะการเกิดขององค์ ๑๒ แห่งภวจักรช่วงระยะเวลาแห่งอดีต, ปัจจุบันและอนาคต

สนธิ ๓ ต่อเนื่องระหว่างอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต

สังคหลังเขต ๔ - อาหาร คือ อาหาร ๔ เหล่า

วัฏฏะ ๓ กิเลสวัฏฏะ, กรรมวัฏฏะ, วิบากวัฏฏะ

อาการ ๒๐ อาการที่เกิดขึ้นสัมพันธ์กันระหว่าง กิเลส-กรรม-วิบากในกาลต่างกันพร้อมเหตุและผล

มูล ๓ รากเหง้า คือ โลภะ โทสะ โมหะ

วัฏฏะกถา

คือธรรมะที่พระพุทธองค์ ทรงยกอวิชชาและตัณหาแสดงเป็นข้อมูล **มูล ๒ แห่ง 'ปฏิจจสมุปบาท' หรือ 'ภวจักร' มี ๒ มูลคือ อวิชชา ๑ ตัณหา ๑**

(ภวตัณหา = ความอยากในกามภพ, รูปภพ, อรูปภพ) หมายความว่า รากหรือแกนที่สำคัญที่ทำให้ 'ปฏิจจสมุปบาท' หมุนเวียนอยู่ตลอดไปอย่างไม่มีสิ้นสุด เช่นเดียวกับต้นไม้ ตราบใดที่ยังมีรากอยู่ รากจะมีหน้าที่ดูดอาหารไปเลี้ยงลำต้นให้เจริญเติบโต ถ้าตัดรากขาด ต้นไม้ก็ตายงอกขึ้นต่อไปไม่ได้

ตราบใดที่มูลรากเป็นอวิชชา-ตัณหา ยังมั่นคงอยู่
ปฏิจจสมุปบาท ก็จะหมุนต่อไป หากตัดมูลรากที่ ๒
ขาดแล้วปฏิจจสมุปบาท หรือภวจักร ก็หยุดหมุน

ทรงมีอรรถาธิบาย ว่า **เงื่อนต้นของอวิชชา ; -ตัณหา ย่อมไม่ปรากฏ** คือ

รู้ไม่ได้ว่าก่อนนี้อวิชชา, ตัณหา ยังไม่มี มามีภายหลัง ก็ตาม
ยังมีส่วนปรากฏอยู่ให้รู้ว่าเพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย อวิชชา-ตัณหาจึงมีขึ้น

ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า

แม้เบื้องต้นแห่ง "ปฏิจจสมุปบาท" จะไม่ปรากฏ ว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่ยังมีส่วนปรากฏให้เห็นอยู่ เช่น อวิชชา ก็มีอาสาวะ

เป็นปัจจัย ตัณหาก็มี อวิชชาเป็นปัจจัย

อาจกล่าวโดยสังเขปว่า อวิชชาเป็นมูลของตัณหา และตัณหาเป็นมูลของอวิชชา

เพราะเหตุใดพระพุทธองค์ จึงยกอวิชชา หรือตัณหาขึ้นเป็นมูล

เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า อวิชชาและตัณหาเป็นเหตุพิเศษ คือ **อวิชชาเป็นเหตุพิเศษทำให้กรรม** ที่จะนำไปสู่ทุคติ นานาประการ

เพื่อทำลาย อุเฉททิฐิ คือความเห็นผิดว่าตนและโลก ขาดสูญ

ตัณหาเป็นเหตุพิเศษที่นำ กรรมไปสู่ทุคติ นานาประการ เช่น งดเว้นฆ่าสัตว์ และเพื่อทำลาย สัตสตทิฐิคือ ความเห็นว่าตนและโลกเที่ยง แต่มิได้หมายความว่าเป็นต้นตอ ที่สุดสิ้นกันเพียงนี้ แต่หมายความว่า **ส่วนสำคัญที่สุด ของ 'ปฏิจจสมุปบาท' คือ จุดสำคัญของวัฏฏะ** วัฏฏะที่รัดรึงเราทำให้ชีวิตเราหมุนเวียนอยู่ในสงสารนี้ **ส่วนสำคัญสุด อยู่ที่ อวิชชา อันเป็นกิเลส วัฏฏะ** ถ้าตัวอวิชชาหมดแล้ว เราก็หลุดพ้นจากวงเวียนของวัฏฏะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ไม่ต้องทุกข์อีกต่อไป และเมื่อสาวหาเหตุต่อไปก็จะเห็นว่า อวิชชานั้นเกิดจากอาสาวะ ดังบาลีว่า อาสาวะสมุทยา อวิชชา สมุทโย เพราะอาสาวะเกิดขึ้น และอาสาวะนั้นก็เกิดจากอวิชชานั้นเอง ดังบาลีว่า อวิชชาสมุทยา อาสาวะสมุทโย เพราะอวิชชาเกิดขึ้น อาสาวะจึงเกิดขึ้น เพราะอวิชชาและอาสาวะเป็นอัญญมัญญะปัจจัย คืออาศัยกันและกันเกิดขึ้น ท่านจึงว่าภวจักรนี้ ไม่มีใครทราบเบื้องต้นได้

‘ปฏิจจสมุปบาท’ กับ ‘อริยสัจ’

ปฏิจจสมุปบาท ที่กล่าวแล้วข้างต้นเป็น ส่วนวัฏฏะกถา คือส่วนที่ว่าด้วย

การหมุนเวียนแห่งชีวิต เป็นสมุทยวาระ

สมุทยวาระ(วัฏฏะกถา)

คือส่วนที่ว่าด้วยกระบวนการกำเนิดของชีวิต คือทุกข์ หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ‘อนุโลมเทศนา’ คือแสดงลำดับ

เหตุเกิดของชีวิต

วิวัฏฏะกถา

คือส่วนหนึ่งที่ว่าด้วยการยุติการหมุนเวียนของชีวิต

อันเป็นนิโรธ วาระ

นิโรธวาระ

คือส่วนที่ว่าด้วยกระบวนการดับแห่งชีวิต คือดับทุกข์นั้น

เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ‘ปฏิโลมเทศนา’

ปฏิจจสมุปบาท ส่วนนี้พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะอวิชชา ดับโดยสิ้นเชิงด้วย วิราคะธรรม คือ มรรค สังขาร จึงดับ เพราะชาติดับ ชรา-มรณะ จึงดับเพราะสังขารดับวิญาณจึงดับ ทุกทั้งมวลจึงดับด้วยประการฉะนี้

ฉะนั้นโดยใจความแล้ว 'ปฏิจจสมุปบาท' กับ 'อริยสัจ' จึงเป็นอันเดียวกัน

ปฏิจจสมุปบาท **ส่วนวัฏฏกถา** โดยใจความได้แก่ ทุกข์สัจจและสมุทยสัจจ

ส่วนวิวัฏฏกถา ได้แก่ นิโรธสัจจ และมรรคสัจจ

ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวไว้ว่า

ชรา-มรณะ เป็นทุกขสัจจ—

—**ปฐมสัจจ**

ชาติ เป็นสมุทยสัจจ—

ความสลัดจากกองทุกข์และสมุทัยเป็นนิโรธสัจจ-

—**ทุติยสัจจ**

ความรู้จัก นิโรธ สัจจ เป็นมรรคสัจจ——

ดังในอรรถกถากล่าวว่า

๑.เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เป็นทุติยสัจจเกิดจากทุติยสัจจ

เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เป็นทุติยสัจจเกิดจากทุติยสัจจ

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เป็นทุติยสัจจเกิดจากทุติยสัจจ

๒.เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เป็นปฐมสัจจเกิดจาก ทุติย-สัจจ

เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เป็นปฐมสัจจเกิดจาก ทุติยสัจจ

๓.เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เป็นปฐมสัจจเกิดจากปฐมสัจจ

เพราะนาม-รูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายะตะนะ เป็นปฐมสัจจเกิดจากปฐมสัจจ

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะเป็นปฐมสัจจเกิดจากปฐมสัจจ

เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เป็นปฐมสัจจเกิดจากปฐมสัจจ

เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา-มรณะ เป็นปฐมสัจจเกิดจากปฐมสัจจ

โดยนัยยะนี้ ปฏิจจสมุปบาท ก็คือ อริยสัจจ นั่นเอง

ปฏิจจสมุปบาท ส่วนวัฏฏะกถา มี ๑๒ องค์ ส่วนวิวัฏฏะกถาก็มี ๑๒ องค์

อริยสัจจ ส่วนวัฏฏะกถา มี ๒ ส่วน ส่วนวิวัฏฏะกถาก็มี ๒ ส่วน

'ปฎิจจสมุปบาท' หรือ**'ภวจักร'** ว่าโดยสังเขป คือ **นาม-รูปนั่นเอง**
นาม-รูป มีการเกิดดับทุกขณะจิต *'ภวจักร'* จึงหมุนอยู่ทุกขณะจิต
ชีวิต จึงเป็นอนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา

มิชฉาปฏิปทา คือข้าปฏิบัติผิดเป็นอย่างไร

เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้กองทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นคือ
เพราะ อวิชชา เป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
เพราะ ชาติ เป็นปัจจัยจึงมีชรา-มรณะ

อนิยะยานิกะ ปฏิปทา คือข้อปฏิบัติ ที่ทำให้พ้นทุกข์ไม่ได้แม้จะมี
บุญญาธิสังขาร-กามาวจรกุศล อรูปาวรกุศล
ทั้งอเนยชาธิสังขาร คือสังขารฝ่ายอรูปาวจร
กุศล

ปฏิปทานี้ เป็นมิชฉาปฏิปทา

เพราะเป็นปฏิปทา ที่เป็นหลักของวัฏฏะ คือทำบุญใด โดยปรารถนา
วัฏฏะคือไตรภพ (กามภพ-รูปภพ-อรูปภพ) หรือแม้จะได้อภิญญา ๕
สมาบัติ ๘ ก็เป็นมิชฉาปฏิปทา เพราะเป็นปฏิปทาในหลักของวัฏฏะ

สัมมาปฏิปทา คือข้อปฏิบัติถูกเป็นอย่างไร

คือเป็นปฏิปทาฝ่ายวิวัฏฏะ เป็นการทำกุศลที่ปรารถนา

วิวัฏฏะ เป็นทางที่จะพ้นทุกข์ได้

แม้ปรารถนาพระนิพพานจะเป็นตัณหา ก็เป็นกุศลตัณหา

เนตตะติปกรณ์ แสดงไว้ ตัณหามี ๒ ชนิด

๑. **อกุศลตัณหา เป็นสังสารคามินี** ปรารถนาชีวิตให้อยู่ในสังสาร เป็นมิชฉาปฏิปทา

๒. **กุศลตัณหา เป็นอัปปจยคามินี** คือปรารถนา ให้ถึงภาวะที่ไม่มีการสั่งสมบุญบาป คือนิพพาน จึงเป็นสัมมาปฏิปทา อาจกล่าวอีกนัยยะว่า กุศลตัณหาเป็นตัณหาที่จะพาให้ละตัณหาได้

พระพุทธองค์ ทรงตรัสให้เห็นความสำคัญเป็นพิเศษ ในปฏิจจสมุปบาท ว่าถ้าไม่รู้-ไม่เข้าใจ ในปฏิจจสมุปบาทก็เท่ากับ ไม่รู้จักตัวเอง-ไม่รู้จักชีวิต คือไม่รู้จักทุกข์-ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์-ไม่รู้จักที่ดับทุกข์-ไม่รู้จักข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงที่ดับทุกข์

ฉะนั้น จึงต้องรู้จัก **'ปฏิจจสมุปบาท'** เข้าใจอย่างแท้จริงอันหมายถึงรู้เห็นประจักษ์ด้วยวิปัสสนาญาณ หรือมรรคญาณ คือ

รู้ครบบริบูรณ์ด้วยญาณทั้ง ๓ คือ

๑. สัจจญาณ คือรู้ความจริงว่า ทุกข์คือชีวิตเป็นอย่างนี้ เหตุให้เกิดทุกข์-ที่ดับทุกข์-ข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับทุกข์เป็นอย่างนี้

๒. จิตตญาณ คือรู้กิจที่ควรทำว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้-เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นสิ่งควรละ-ที่ดับทุกข์เป็นสิ่งควรทำให้แจ้งถึงข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับทุกข์เป็นสิ่งควรปฏิบัติ

๓. กตญาณ - รู้กิจที่ทำเสร็จไปแล้วว่าทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว
- เหตุให้เกิดทุกข์ก็ได้แจ้งแล้ว
- ที่ดับทุกข์ก็ทำให้แจ้งแล้ว
- ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับทุกข์ ได้ปฏิบัติตามให้เจริญขึ้นแล้ว

รวมความแล้ว คือต้องรู้จริง ๆ และทำจริง ๆ จึงรู้ "ปฏิจจสมุปสบาท"

ปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิปัสสนาภูมิ คือเป็นพื้นฐานหรือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

- ผู้ได้เห็น 'ปฏิจจสมุปบาท' ผู้นั้นได้ชื่อว่าเห็นธรรม
- ผู้ได้เห็นธรรมผู้นั้นได้เห็นตถาคต

การเจริญวิปัสสนา คือการปฏิบัติตามทางให้พ้นทุกข์นั้น ต้องกำหนดของจริง เป็นอารมณ์ ว่าโดยปรมัตถ์แล้ว ปฏิจจ-สมุปบาท ก็คือ นามรูป คือวิปัสสนาภูมินั่นเอง และก็คือ `วงล้อแห่งชีวิต` หรือภวจักร อันประกอบด้วย กาล ๓ องค์ ๑๒ สนธิ ๓ สังคหะสังเขต ๔ อาการ ๒๐ วัฏฏะ ๓ และมูล ๓

`ปฏิจจสมุปบาท ส่วนอนุโลม และปฏิโลม อันเป็นมิชฉาปฏิปทา และสัมมาปฏิปทา อาจกล่าวได้ถึง ๔ วิธี คือ

๑. แสดงจากต้นไปหาปลาย จาก อวิชชา-ชรา มรณะ

๒. แสดงจากกลางไปหาปลาย จาก เวทนา-ชรา มรณะ

๓. แสดงจากปลายไปหาต้น จาก ชรา มรณะ-อวิชชา

๔. แสดงจากกลางไปหาต้น จาก เวทนา-อวิชชา

อาหาร ๔ เหล่านั้นคืออะไร

๑. กวลิงกลาหาร อาหารคือ คำข้าว

๒. มโนสัญญะเจตนาหาร อาหารคือ มโนสัญญะเจตนา ๑

๓. ผัสสาหาร อาหารคือ ผัสสะ ๑

๔. วิญญาณหาร อาหารคือ วิญญาณ ๑

-มีอะไรเป็นต้นข้าว-มีอะไรเป็นเหตุเกิด-มีอะไรเป็นต้นกำเนิด -มีอะไรเป็นแดนเกิด

อาหารทั้ง ๔ เหล่านี้ มี ตัณหา เป็นต้นข้าว
มี ตัณหา เป็นเหตุเกิด
มี ตัณหา เป็นต้นกำเนิด
มี ตัณหา เป็นแดนเกิด

ตัณหามีเวทนา-เวทนามีผัสสะ-ผัสสะมีสฬายะตะนะ-สฬายตะนะมีนามรูป-นามรูปมีวิญญาณ-วิญญาณมีสังขาร-สังขารมีอวิชชาเป็น-ต้นข้าว-เหตุเกิด-ต้นกำเนิด และแดนเกิด ฯลฯ

ชีวิตคืออะไร - มีส่วนประกอบเท่าไร - อะไรบ้าง

ชีวิตเป็นกองทุกข์ เพราะเป็นของไม่เที่ยง ว่าโดยมรมัตถธรรม

ชีวิตมีส่วนประกอบ ๕ อย่าง เรียกว่าขันธ์ ๕ คือ

๑. **รูปขันธ์** - กองรูป สิ่งประกอบคือ ธาตุ ๔

๒. **เวทนาขันธ์** - กองเวทนา คือ เสวยอารมณ์ ทุกข์-สุข-เฉยๆ ฯลฯ

๓. **สัญญาขันธ์** - กองสัญญา คือ ความจำได้-หมายรู้ เช่นจำรูป จำเสียง

๔. **สังขารขันธ์** - กองสังขาร คือ ส่วนปรุงแต่ง กาย-วาจา-ใจ บุญ-กุศล -อกุศล

๕. **วิญญาณขันธ์** - กองวิญญาณคือ จิตใจอันทำหน้าที่รับรู้อารมณ์

ผ่านหู ผ่านตา ฯลฯ

โดยย่อส่วนประกอบของชีวิต มี ๒ อย่าง คือรูปธรรม ๑-นามธรรม ๑

'ปฏิจจสมุปบาท'

คือระบบการกำเนิดแห่งชีวิต มีเหตุ-มีผล-อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความเป็นมา-เป็นอยู่ และเป็นไป ตามกฎเกณฑ์

อวิชชา แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่า ความไม่รู้ หรือรู้ผิดในสิ่งที่ไม่ควรรู้ เช่นรู้จักประพฤติทุจริต

อวิชชามีหลายอย่าง เช่น อวิชชา ๔ คือ ไม่รู้ทุกข์๑-ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์๑-ไม่รู้จักที่ดับทุกข์๑-ไม่รู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับทุกข์๑

อวิชชามีลักษณะ รสกิจ ปัจจุปัฏฐาน-ปทัสถาน เป็นอย่างไร

ไม่รู้ อริยสัจ ๔	เป็นลักษณะ
การทำให้หลง	คือหน้าที่
มีการปิดบังปัญญาจักษุ	เป็นปัจจุปัฏฐาน

มีอาสาวะ เป็นปทัสถาน

ที่ว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้มีสังขารนั้นหมายความอย่างไร

อวิชชา เป็นปัจจัยให้ทำบุญและบาป เพราะไม่รู้ว่าภพที่ ๓ เป็นทุกข์ เพราะจิตอยู่ในทุกขเวทนา จึงทำบุญเพื่อหวังว่า กามภพ-รูปภพ-อรูปภพ เพราะไม่รู้จักบาปเป็นทุกข์ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ จึงทำบาปกันต่าง ๆ

สังขาร แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่า ความปรุงแต่ง มี ๓ อย่าง

กายสังขาร - ความปรุงแต่งทางกาย ๑

วจีสังขาร - ความปรุงแต่งทางวาจา ๑

จิตตสังขาร - ความปรุงแต่งทางใจ ๑ ได้แก่

ปุญญาธิสังขาร

คือความปรุงแต่งบุญ ได้แก่ กามาวจรกุศล

อเนยชาธิสังขาร คือความปรุงแต่ง คือ อเนยชา

ได้แก่ อรูปาวจรกุศล ๑

สังขารมี ลักษณะ รส- ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน คืออะไร

สังขารมีการปรุงแต่ง กาย วาจา ใจ	**เป็นลักษณะ**
มีการขวนขวายเพื่อให้นามรูปปฏิสนธิ	**เป็นรส คือ กิจ**
มีการแสดงออกทางกาย วาจา ใจ	**เป็นปัจจุปัฏฐาน**
มีอวิชชา	**เป็นปทัสถาน**

ที่ว่าสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณนั้น หมายความว่าอย่างไร

บุญหรือบาปใดที่เราทำไว้ จะเป็นชนก ผู้ให้กำเนิด สนธิ ญาณ คือปฏิสนธิ วิญญาณ คือเวลาใกล้ตาย บาปหรือบุญนั้นจะมา **ปรากฏ เป็นอารมณ์ทางใจ** เมื่อตายไปจะยึดสิ่งใดเป็นอารมณ์ **ปฏิสนธิวิญญาณ ก็จะเกิดขึ้นโดยยึดสิ่งนั้นเป็น อารมณ์** ถ้าเป็นบุญก็ไปเกิดใน **'สุคติ'** ถ้าเป็นบาปก็เกิดใน **'ทุคติ'**

วิญญาณแปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่า ความรู้ หรือธาตุรู้ มี ๖ อย่าง

๑. จักษุวิญญาณ ความรู้ทางตา ๑

๒. โสตวิญญาณ ความรู้ทางหู ๑

๓. ฆานะวิญญาณ ความรู้ทางจมูก ๑

๔. ชิวหาวิญญาณ ความรู้ทางลิ้น ๑

๕. กายวิญญาณ ความรู้ทางกาย ๑

๖. มโนวิญญาณ ความรู้ทางใจ ๑

วิญญาณมี ลักษณะรส ปัจจปัฏฐาน ปทัสถาน เป็นอย่างไร

มีการรู้อารมณ์	**เป็นลักษณะ**
มีการไปถึงก่อนเจตสิกและกัมมัชรูป	**เป็นรสกิจ**
มีการสืบต่อระหว่างภพ	**เป็นปัจจุปัฏฐาน**
มีสังขาร	**เป็นปทัสถาน**

ที่ว่าวิญญาณ เป็นปัจจัย จึงมีนามรูปนั้นหมายความอย่างไร

วิญญาณ เป็นพลังงาน **เปรียบเสมือนพืช**แห่งชีวิตมีนามรูปปฏิสนธิได้ก็เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยเปรียบเสมือนการหว่านพืช (วิญญาณ) ลงไร่นา(กรรม) ที่มีน้ำหล่อเลี้ยง (ตัณหา) **พืชย่อมเจริญงอกงามเป็นลำต้น** วิญญาณ ย่อมตั้งมั่น เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ปฏิสนธิในภพใหม่ต่อไป

นาม-รูป หมายถึงอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

หมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ๕ อย่าง คือ เวทนา-สัญญา-เจตนา-ผัสสะ-มนสิการ ได้แก่

รูป หมายถึง **รูปขันธ์** คือ มหาภูตรูปและอาปาทานรูป

นามหมายถึง **นามขันธ์ ๓** คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์

นาม-รูป มีจึงได้แก่ ขันธ์ ๔ คือ รูปขันธ์-เวทนาขันธ์-สัญญาขันธ์และสังขารขันธ์

นาม-มี ลักษณะรส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน เป็นอย่างไร

นาม มีการน้อมไปสู่อารมณ์	**เป็นลักษณะ**
มีการประกอบกับจิตและเจตสิกเข้าด้วยกัน	**เป็นรสกิจ**
มีการแยกออกจากจิตไม่ได้	**เป็นปัจจุปัฏฐาน**
มีวิญญาณ	**เป็นปทัสถาน**
รูป มีการแตกสลายอยู่เสมอ	**เป็นลักษณะ**
มีการกระจายออกจากจิตได้	**เป็นรสกิจ**
มีความเป็นอัพยาจิต	**เป็นปัจจุปัฏฐาน**

มีวิญญาณ เป็นปทัสถาน

เพราะนาม-รูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตะนะ หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า เมื่อมีนามขันธ์-และรูปขันธ์ อายะตะนะภายใน ๖ คือ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ จึงมีได้ ดังนั้น เพราะนาม-รูปเป็นปัจจัย จังมีสฬายะตะนะ

สฬายะตะนะ แปลว่าอย่างไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่าที่ต่อหรือสิ่งสำหรับต่อ ๖ อย่าง ได้แก่

อายะตะนะภายใน ๖ คือ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ

ต่อกับ อายะตะนะภายนอก ๖ คือ รูป, สี, แสง-เสียง-กลิ่น-รสสิ่งสัมผัส และธรรมารมณ์

สฬายะตะนะ มีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน อย่างไร

มีการต่อกับรูป เป็นลักษณะ

มีการทำให้เห็นรูป เป็นรสกิจ

มีความตายของวัตถุ เป็นที่ตั้ง

มีทวารเป็นที่ผ่านของวิญญาณ เป็นปัจจุปัฏฐาน

มีนามรูป เป็นปทัสถาน

ที่ว่าสฬายะตะนะ เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะนั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า เมื่ออายะตะนะภายใน ๖ กระทบกับอายะ-ตะนะภายนอก แล้วเกิดวิญญาณขึ้น ผัสสะจึงมีได้

ผัสสะแปลว่าอะไร ที่เท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่าความสัมผัส คือ ความกระทบกันระหว่าง อายะ-ตะนะภายใน กับอายะตะนะภายนอก และวิญญาณ ได้สัม-ผัส ๖ อย่างคือ สัมผัสทาง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ

ผัสสะแต่ละอย่างจะต้องมีธรรม ๓ อย่างมาประจวบกัน เช่น

สัมผัสทางตา ธรรม ๓ อย่างคือ ๑. จักษุปสาท

๒. รูป-สี-แสง

๓. จักษุวิญญาณ

จักษุประสาทประสานรูปเฉย ๆ ยังไม่เกิดวิญญาณ ก็ยังไม่เกิดผัสสะ ผัสสะมีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน อย่างไร

มีการถูกต้องอารมณ์ **เป็นลักษณะ**

มีการทำให้จิตกับอารมณ์กระทบกัน **เป็นรสกิจ**

มีการประจวบกันของวัตถุจักษุ-อารมณ์รูป-จักษุวิญญาณ **เป็นปัจจุปัฏฐาน**

มีสฬายะตะนะ **เป็นปทัสถาน**

ที่ว่าเพราะผัสสะ เป็นปัจจัยจึงมีเวทนา นั้นหมายความว่าอย่างไร

หมายความว่าเมื่อมีผัสสะ โดยการกระทบกันของอายะตะ-นะ ภายในกับภายนอก และวิญญาณ เวทนาจึงมี ถ้า

ปราศจากการเห็น ฯลฯ ความรู้สึกต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นไม่ได้ เวทนาก็ไม่เกิด

เวทนา แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

แปลว่า ความเสวยอารมณ์ คือ สุข-ทุกข์-เฉย ๆ

เมื่อรับอารมณ์ ได้แก่ เวทนา ๖ อย่าง คือ เวทนาที่เกิดจาก(จักษุ-โสตะ-ฆานะ-ชิวหา-กาย-มโน) สัมผัส คือเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา-ทุกขเวทนา-อุเบกขาเวทนา

เวทนา มีลักษณะรส ปัจจุปัฏฐาน-ปทัสถาน อย่างไร

มีการเสวยอารมณ์	เป็นลักษณะ
มีการเสพรสแห่งอารมณ์	เป็นรสกิจ
มีสุข-มีทุกข์-เฉย ๆ	เป็นปัจจุปัฏฐาน
มีผัสสะ	เป็นปทัสถาน

ที่ว่าเพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหานั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า เมื่อเวทนามี ตัณหา จึงมี ถ้าเวทนาไม่มี ตัณหา ก็มีไม่ได้ เช่น**สุขเวทนา** ทำให้เกิดตัณหาเพราะผู้ที่สุข ก็ต้องการสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

ทุกขเวทนา ทำให้เกิดตัณหา เพราะผู้ที่ทุกข์ก็ต้องการสุขด้วยมีความเกลียดทุกข์

อุเบกขาเวทนา ก็ทำให้เกิดตัณหา เพราะอุเบกขา เป็นความสงบภายใจ คนจึงเข้าใจว่าเป็นสุข แล้วต้องการสุข ยิ่งขึ้นไปอีก

ฉะนั้น จึงว่าเพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา

ตัณหา แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

ตัณหาแปลว่าความอยาก ได้แก่ ความอยากในอารมณ์ต่าง ๆ มีรูป เป็นต้น ตัณหามีหลายอย่างเช่น ตัณหา ๓ คือ

๑. **กามตัณหา** ความอยากในกามคืออารมณ์ ที่น่าใคร่

๒. **ภวตัณหา** ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ ที่ประกอบด้วยสัตสตทิฐิ คือความอยากของคนที่เห็นผิดว่าอารมณ์ของตนและโลกเที่ยง ยั่งยืนเสมอไป

๓. **วิภวตัณหา** ความอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ ประกอบด้วยอุเฉททิฐิ อันได้แก่ความอยากของคนที่เห็นผิดว่า อารมณ์หรือตนหรือโลกเป็นของสูญ

ตัณหานั้นมี ลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน อย่างไร

ตัณหา	มีความเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์	เป็นลักษณะ
	มีความเพลิดเพลินในอารมณ์	เป็นรสกิจ
	มีความไม่รู้จักอิ่ม	เป็นปัจจุปัฏฐาน
	มีเจตนา	เป็นปทัสถาน

ที่ว่าตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า ความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ นั้น มีตัณหา

เป็นมูลฐาน เมื่ออยากจึงต้องการ เมื่อรักจึงยึด ถ้าไม่อยากไม่ต้องการ ก็ไม่ยึด ไม่ถือ ไม่ทวง ไม่ห่วง ฉะนั้นจึงว่า ตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

อุปาทาน แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

อุปาทาน แปลว่า ความยึดมั่นถือมั่น อันได้แก่ความยึดมั่นถือมั่น ๔ อย่าง คือ

๑. **กามุปาทาน** ความยึดมั่นถือมั่นในกามะคุณารมณ์มีรูปเป็นต้น

๒. **ทิฐุปาทาน** ความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นผิด เช่นเห็นว่า บุญไม่มี บาปไม่มี เป็นต้น

๓. **ศีลพตุปาทาน** ความยึดมั่นถือมั่นในข้อวรรต ปฏิบัติที่ผิด เช่นถือกินอย่างสุนัข เยี่ยวอย่างโค

๔. **อัตตวาทุปาทาน** ความยึดมั่นถือมั่นในอัตตวาทะ คือถือว่ามีอัตตา ในขันธ์ ๕ เป็นต้น

อุปาทานมี ลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน เป็นอย่างไร

อุปาทาน	มีการยึดอารมณ์	เป็นลักษณะ
	มีการไม่ยอมปล่อยวาง	เป็นรสกิจ
	มีความเห็นผิด	เป็นปัจจุปัฏฐาน
	มีตัณหา	เป็นปทัสถาน

ที่ว่า อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพนั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า เมื่อมีความยึดมั่นถือมั่น ก็ย่อมมีกามภพ เช่นเมื่อมีการยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตนเป็นของตน เป็นของเนื่องด้วยตน โดยมี ความรัก ความหวง ความห่วง ความเห็นผิดจึงมีการกระทำที่ตนยึดมั่นถือมั่นนั้น อุปาทาน จึงเป็นปัจจัยให้เกิด กามภพ และกามภพก็เป็นเหตุให้เกิดอุปัติภพต่อไป ฉะนั้นจึงเรียกว่า เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ

ภพ แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

ภพ ตามรูปศัพท์ แปลว่า ความมีความเป็น หมายถึง ภาระแห่งชีวิต

คือความมีขันธ์ ความเป็นขันธ์ มีนาม มีรูป ภพนั้นมี ๓ อย่างคือ

๑. **กามภพ** ภพฝ่ายกามาวจรภูมิ คือภพที่ติดอยู่ในกาม มีมนุษย์เป็นต้น
๒. **รูปภพ** ภพฝ่ายรูปาวจรภูมิ คือภพที่ติดอยู่ในรูป ได้แก่ รูป พรหม
๓. **อรูปภพ** ภพฝ่ายอรูปาวจรภูมิ คือภพที่ติดอยู่ในอรูปได้แก่ อรูปพรหม

กล่าวโดยสังเขป คือ **กามภพ-ภพคือกรรม๑ อุบัติภพ-ภพคือขันธ์ ๑**

ภพ มีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน เป็นอย่างไร

กรรมภพ มีการกระทำ เป็นลักษณะ

	มีการทำให้เกิดขันธ์	เป็นรสกิจ
	มีกุศลและอกุศล	เป็นปัจจุปัฏฐาน
	มีอุปาทาน	เป็นปทัสถาน
อุบัติภพ	มีผลของกรรม	เป็นลักษณะ
	มีการทำให้เกิดขึ้น	เป็นรสจิต
	มีอัพยาจิต	เป็นปัจจุปัฏฐาน
	มีอุปทานหรือกรรมภพ	เป็นปทัสถาน

ที่ว่า เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาตินั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า กามภพเป็นเหตุให้เกิด ชาติ

คือให้ **ขันธ์ปรากฏขึ้น** เปรียบเสมือน ไร่นา ที่ทำให้พืชงอกงามเป็นลำต้น **กรรม** เปรียบเสมือน ไร่นา ถ้าไร่นาไม่ดีพืชก็ไม่งาม

ปฏิสนธิวิญญาณที่ยึดกรรมเป็นอารมณ์ เสมือน พืชที่หว่านลงในไร่นา

ตัณหา เปรียบเสมือน น้ำหล่อเลี้ยงพืช

เมื่อวิญญาณยึดกันเป็นอารมณ์ กรรมก็ทำให้ปฏิสนธิ คือทำให้มีชาติ มีการเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ถ้ากรรมดีก็ให้ผลกรรมที่ดี กรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว จะเห็นว่า บางคนดี บางคนเลว บางคนสวย บางคนไม่สวย เป็นเพราะกรรมหรือ กามภพนั่นเอง ฉะนั้นจึงว่า เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ

ชาติ แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

ชาติแปลว่า ความเกิด ว่าโดยสมมุติ ได้แก่ ความเกิดของสัตว์

ว่าโดยปรมัตถ์ ได้แก่ ความเกิดของขันธ์

คือความเกิดขึ้นครั้งแรก ของขันธ์ กล่าวโดยขันธ์ ชาตินั้นมี ๒ อย่าง คือ

รูปชาติ ความเกิดของรูปขันธ์๑

อรูปชาติ ความเกิดของนามขันธ์๑

ชาติ มีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัสถาน เป็นอย่างไร

ชาติ	มีความเกิดขึ้นครั้งแรกในภพนั้น ๆ	เป็นลักษณะ
	มีการมอบขันธ์ให้แก่สัตว์	เป็นรสกิจ
	มีการโผล่ออกจากอดีตภพมา	เป็นปัจจุบันภพ
หรือ	มีความเป็นสภาพเต็มไปด้วยทุกข์	เป็นปัจจุปัฏฐาน
	มีกามภพ	เป็นปทัสถาน

ที่ว่าชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะนั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า เมื่อมีการเกิด จึงมีแก่ และมีตาย

ถ้าไม่เกิด ก็ไม่แก่และไม่ตาย

เมื่อเกิดแล้วต้องแก่ และต้องตาย อย่างแน่นอน

ฉะนั้นจึงว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ

ชรามรณะ แปลว่าอะไร มีเท่าไร อะไรบ้าง

ชรา แปลว่า แก่โดยสมมุติได้แก่ ความเฒ่า ความคร่ำคร่าของสัตว์ โดยปรมัตถ์ได้แก่ ความสุกงอมของอินทรีย์ มีตา หู เป็นต้น

กล่าวโดยขันธ์ ชรามี ๒ อย่าง คือ

รูปชรา ความแก่ ของ รูปขันธ์ ๑

อรูปชรา ความแก่ ของ นามขันธ์ ๑

มรณะ แปลว่า ความตาย ความจุติของสัตว์ ความทำลายขันธ์ ความตัดขาดแห่งชีวิต อินทรีย์ กล่าวโดยขันธ์ มรณะนั้นมี ๒ อย่าง คือ

รูปมรณะ ความตาย ของ รูปขันธ์ ๑

อรูปมรณะ ความตาย ของ นามขันธ์ ๑

ชรามรณะ มีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน มีปทัสถานอย่างไร

ชรามรณะ มีความสุกงอมของขันธ์ เป็นลักษณะ

มีการฉุดลากชีวิตเข้าไปหาความตาย เป็นรสกิจ
มีการเสื่อมวัย เป็นปัจจุปัฏฐาน
มีชาติ เป็นปทัสถาน

ที่ว่าชีวิต มีความตายเป็นที่สุดนั้น หมายความว่าอย่างไร

หมายความว่า ชีวิตที่หมุนไปตามกฎ ของ 'ปฏิจจสมุปบาท' กลุ่มหนึ่ง ๆ นั้น- เริ่มต้นที่อวิชชา และสิ้นสุดลงที่ ชรามรณะ แต่เมื่อชีวิตดำเนินไปถึงจุดมรณะแล้ว ถ้าตัดอวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ ยังไม่ขาด คือยังมีกิเลสและกรรมอยู่ ชีวิตก็จะปฏิสนธิต่อไปอีก เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เป็นต้น เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรามรณะ

ตามหลัก 'ปฏิจจสมุปบาท' ทำบุญก็เป็น **'มิชฉาทิฏฐิปฏิปทา'** ทำบาปก็เป็น มิชฉาทิฏฐิปฏิปทา เมื่อเป็นอย่างนี้จะปฏิบัติอย่างไร ให้ทำบุญนั้นเอง แต่ต้องทำให้เป็นคือต้องทำบุญเพื่อละกิเลส ไม่ใช่ทำเพื่อพอกพูนกิเลส ต้องทำบุญเพื่อละบาป ไม่ติดในบุญ ทำบุญอย่าปรารถนา กามภพ รูปภพ อรูปภพ ให้ปรารถนา ไปพระนิพพานเลยทีเดียว จึงจะเป็น **'สัมมาปฏิปทา'** คือ ข้อปฏิบัติถูก

เปรียบเสมือนเราโดยสารเรือ เราต้องมุ่งไปสู่ฝั่งที่ตนต้องการ ไม่ใช่มุ่งจะนั่งอยู่ นอนอยู่ในเรือตลอดไป ทำบุญก็เพื่อเอาบุญเป็นเรือพาตนสู่ฝั่ง คือพระนิพพาน เมื่อไปถึงพระนิพพานแล้ว ก็ต้องทิ้ง

บุญละบุญ เหมือนโดยสารเรือไปถึงฝั่งที่ตนต้องการแล้ว ก็ต้องจากเรือขึ้นสู่ฝั่ง ไม่นั่งอยู่ในเรือต่อไปอีก แต่ที่ว่าทิ้งบุญหรือลุบุญนี้ไม่หมายความว่าไม่ทำบุญเสียเลย เช่น พระอรหันต์ท่านก็ทำบุญเหมือนกันแต่ไม่ทำด้วยอำนาจกิเลส การกระทำของท่านจึงเป็นเพียงกิริยาเท่านั้น

การทำบุญเพื่อละกิเลส หรือเพื่อละบุญ ละบาป เพื่อออกจากทุกข์ จากวงเวียนของภวจักร ว่าโดยย่อ จะต้องทำอย่างไร

ต้องปฏิบัติตามมรรคแปด หรือเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เกิดมีศีล สมาธิ ปัญญาสมบูรณ์ เพื่อจะได้บรรลุมรรคผลและนิพพาน ก็จะพ้นจาทุกข์ จากวงเวียนของภวจักร ไม่ต้องเวียนว่ายในสังสารต่อไป

การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน คือทำอย่างไร

การเจริญภาวนา คือการใช้สติกำหนด รูป นาม เป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาให้เห็น อนิจจํ ทุกขํ อนัตตา ให้เกิดปัญญา คือ มรรคญาณ เพื่อประหารกิเลสให้เด็ดขาด

ทำอย่างไร จึงจะกำหนดรู้ รูป นามได้ถูกต้อง

เบื้องต้นต้องศึกษา รู้จักวิปัสสนาภูมิ คือขันธ์ ๕ อายะตะนะ ๖ ธาตุ ๖ อินทรีย์ ๕ และอริยสัจ ๔ ให้เข้าใจ แล้วลงมือปฏิบัติภาวนาให้เกิดสมาธิ เมื่อใจเป็นสมาธิ ปัญญาจะเกิด จะกำหนดรูปนามได้ถูกต้อง

ข้อสำคัญในการสอนให้รู้จักภูมิของวิปัสสนา ต้องมีการแนะแนวการปฏิบัติให้ตรงตามหลัก โพธิปักขิยธรรม ๓๗ คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมปทาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, และมรรค ๘ และจะต้องตั้งใจจริง และปฏิบัติจริง

พระพุทธพจน์ ในพระสูตร มีดังนี้

ปฏิจจสมุปบาทนี้ ควรทำความเข้าใจให้บ่อยครั้ง พยายามอ่านหรือฟังโดยตั้งใจ เป็นสมาธิ โดยมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ จะมีความเข้าใจเพิ่มขึ้นเสมอ

สัตว์โลกนี้ย่อมมีการเกิด แก่ ตาย จุติ เคลื่อนจากภพและอุบัติบังเกิด หากได้รู้จักทางไปให้พ้นทุกข์คือ ชรา มรณะนี้ **เมื่อไรทางออกไปให้พ้นทุกข์ คือชรา มรณะ จึงจะปรากฏขึ้น**

เพราะอะไรเล่าชรา มรณะจึงมีได้ เพราะอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ชรา-มรณะ จึงมี เพราะมีโยนิโสมนสิการ คือตั้งใจ

พิจารณาโดยถี่ถ้วน เราจึงรู้จึงเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อมีชาติ นั่นเอง ชรา มรณะ จึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ เพราะมีอะไรเล่าชาติจึงมี เพราะมีอะไรเล่า ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายะตะนะ นามรูป วิญญาณ จึงมี

เพราะอะไรเล่าสังขารจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย สังขารจึงมี **เพราะโยนโสมนสิการ คือตั้งใจ พินิจพิจารณาโดยถี่ถ้วน** จึงเข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะอวิชชา จึงมีสังขาร จึงเป็นอันว่าเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ กองทุกข์ทั้งมวลจึงเกิดขึ้นด้วยประการฉะอย่างนี้ กองทุกข์ทั้งมวลนี้เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นอีก

ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง บังเกิดแล้ว **เมื่อไม่มีอะไร จึงจะไม่มี ชรา-มรณะ เพราะอะไรเล่า ชรา มรณะ จึงดับ**

เพราะโยนิโสมนสิการ จึงรู้จึงเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติไม่มี ชรา มรณะจึงไม่มี เมื่อชาติดับ ชรามรณะ จึงดับ

เพราะอะไรดับเล่าสังขารจึงดับ เพราะโยนิโสมนสิการ เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารจึงไม่มี เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ

เมื่อยังไม่เคยได้ยินได้ฟังก่อนว่า กองทุกข์ทั้งมวลนี้จะดับสลายไป

โดยอาการที่กล่าวมานี้ ดวงตา - ญาณ - ปัญญา - วิชา - แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ กองทุกข์ ทั้งมวลนี้เกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

ผู้ใดกล่าวว่า ชรา มรณะ เป็นอย่างไร ชรา มรณะ เป็นของใคร หรือผู้ใดกล่าวว่าเป็นเรื่องอื่น เจ้าของชรา มรณะ เป็นคนอื่น อันที่จริงใจความเดียวกัน

เมื่อมีความเห็นผิดว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่เป็นผล

เมื่อมีความเห็นผิดว่า ชีพเป็นอย่างหนึ่ง สรีระเป็นอีกอย่างหนึ่ง การอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ก็ไม่เป็นผล

เมื่อผู้ใดมีความเห็นผิด บิดเบือน รวนเร จนประพฤติพรหมจรรย์ไม่ได้ผล ให้พิจารณา วิราคะธรรมเป็นกลาง ๆ ที่ทำให้อวิชชาดับไป

การแสดงธรรมว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ

ชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ สฬายะตะนะ นามรูป วิญญาณ สังขาร อวิชชาเป็นอย่างไร เป็นของใคร ผู้ใดกล่าวเช่นนี้หรือผู้ใดกล่าวว่า อวิชชาเป็นอย่างอื่น เจ้าของอวิชชาก็เป็นคนอื่น คำกล่าวทั้ง ๒ ใจความเดียวกัน

การแสดงธรรมเป็นกลาง ๆ ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร ถ้าดับอวิชชาโดยสิ้นเชิงด้วย วิราคะธรรม ความเห็นที่เป็นข้าศึก ความเห็นที่บิดเบือน รวนเร อย่างใดอย่างหนึ่ง

ความเห็นผิดทั้งหมดนี้ จะเป็นอันตัดละได้ ตัดมูลรากได้ ทำให้มีต่อไปไม่ได้ เหมือนตาลยอดด้วน

เปรียบเสมือน เมื่อน้ำในมหาสมุทรขึ้น น้ำในแม่น้ำใหญ่ น้อย ห้วย คลอง หนองบึง ก็ย่อมขึ้นด้วย

เมื่ออวิชชาเจริญขึ้น สังขาร ชรามรณะก็เจริญขึ้น

เมื่อน้ำในมหาสมุทรลดลง น้ำในแม่น้ำ ฯลฯ ก็ลดลง

เมื่ออวิชชาหมดไป สังขาร ย่อมทำให้ชรามรณะหมดไปด้วย

ทรงแสดงธรรมโปรด ว่า

จะพินิจพิจารณาโดยอาการอย่างไร จึงได้ชื่อว่า พินิจพิจารณาเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบอย่างสิ้นเชิง เมื่อจะพินิจพิจารณามาพิจารณาดูก่อนว่า ความทุกข์ต่าง ๆ มากมายหลายประการ คือ ชรา มรณะ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้

มีอะไรเป็นต้นข้าว มีอะไรเป็นเหตุเกิด

มีอะไรเป็นต้นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

เพราะมีอะไร จึงมีชรามรณะ

เพราะไม่มีอะไร ชรามรณะจึงไม่มี

เพื่อพินิจพิจารณาอยู่อย่างนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า ความทุกข์ต่าง ๆ มากมายหมายประการ คือชรา มรณะ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้

มีชาติเป็นต้นข้าว มีชาติเป็นเหตุเกิด

มีชาติเป็นต้นกำเนิด มีชาติเป็นแดนเกิด

เพราะมีชาติ จึงมีชรา มรณะ เมื่อชาติไม่มี ชรา มรณะก็ไม่มี

จึงย่อมรู้จัก ชรา มรณะ รู้จักเหตุเกิดชรา มรณะ

รู้จักที่ดับชรา มรณะ

แล้วรู้จักข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับแห่งชรา มรณะโดยแจ่มแจ้งทั้งเป็นผู้ปฏิบัติ เป็นผู้ประพฤติ ธรรมสมควรแก่ธรรม

เรียกว่าผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อดับชรา มรณะโดยสิ้นเชิง

เมื่อมาพิจารณาดูว่า วิญญาณนี้ มีอยู่ เป็นต้นข้าว

มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นต้นกำเนิด

มีอะไรเป็นแดนเกิด **เพราะมีอะไร วิญญาณ จึงมี**

เพราะไม่มีอะไร วิญญาณจึงไม่มี

เมื่อพินิจพิจารณาอยู่อย่างนั้นย่อมจะรู้ชัด อย่างนี้ว่า

วิญญาณมี สังขารเป็นต้นข้าว มีสังขารเป็นเหตุเกิด

มีสังขารเป็นต้นกำเนิด มีสังขารเป็นแดนเกิด

จึงย่อมหยั่งให้รู้จัก วิญญาณ รู้จักเหตุเกิดวิญญาณ รู้จักที่ดับวิญญาณ

รู้จักข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับวิญญาณ โดยแจ่มแจ้งทั้งผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประพฤติธรรม สมควรแก่ธรรมตามที่รู้นั้นถือว่าเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อความดับวิญญาณโดยชอบอย่างสิ้นเชิง อีกประการหนึ่ง เมื่อจะพินิจพิจารณาดูว่าสังขารนี้มีอะไรเป็นต้นข้าว อวิชชานี้มีอะไรเป็นต้นข้าว มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นต้นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด **เพราะมีอะไรจึงมีสังขาร เพราะไม่มีอะไรสังขารจึงไม่มี**

เมื่อพินิจพิจารณาดูอยู่อย่างนี้ **ย่อมจะรู้ชัดอย่างนี้ว่า**

สังขาร มีอวิชชาเป็นต้นข้าว มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นต้นกำเนิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

เพราะมีอวิชชาสังขารจึงมี เมื่อไม่มีอวิชชาสังขารจึงไม่มี

ผู้นั้นย่อมรู้จักสังขาร รู้จักเหตุเกิดสังขาร รู้จักที่ดับสังขาร รู้จักข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับสังขารโดยแจ่มแจ้ง ทั้งเป็นผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประพฤติธรรม สมควรแก่ธรรมตามที่รู้นั้น เรียกว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์เพื่อความดับสังขารโดยชอบอย่างสิ้นเชิง

อันบุคคลผู้มีอวิชชา ถ้าประกอบปุญญาธิสังขาร วิญญาณ ก็เข้าถึงบุญ ถ้าประกอบอปุญญาธิสังขาร วิญญาณ ก็เข้าถึงบาป และถ้าประกอบสังขารที่เป็นอเนยชา วิญญาณก็เข้าถึงอเนยชา

เมื่อละอวิชชาได้แล้ว วิชาก็เกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ประกอบปุญญาธิสังขาร ไม่ทำบุญ ไม่ประกอบอปุญญาธิสังขาร ไม่ทำบาปทั้งไม่ประกอบ อเนยชาธิสังขาร คือไม่ทำ อกปปาวจรกุศล เพราะ สำรอกอวิชชา เสียได้ เพราะอวิชชาเกิดขึ้นแล้ว

เมื่อไม่ประกอบสังขาร เมื่อไม่คิดจะทำอะไร ก็ย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรในโลก เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ย่อมไม่สะดุ้ง ไม่ดิ้นรนเมื่อไม่สะดุ้งไม่ดิ้นรน ก็ย่อมปรินิพพาน เฉพาะตน ย่อมรู้ชาติว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ อยู่จบแล้ว จิตที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว จิตอื่นเนื้อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

จะสำคัญความข้อที่กล่าวนั้นเป็นอย่างไร

ภิกษุผู้เป็นพระขีณาสพอรหันต์ จะพึงประกอบ ปุญญา-

ธิสังขาร อปุญญาธิสังขาร หรืออเนยชาธิสังขาร บ้างหรือ มีได้เป็นอย่างนั้น

เมื่อสังขารไม่มี เพราะสังขารดับไปโดยสิ้นเชิงแล้ว วิญญาณจะปรากฏบ้างหรือมิได้เป็นอย่างนั้น

เมื่อวิญญาณไม่มี เพราะวิญญาณได้ดับไปโดยสิ้นเชิงแล้ว นาม รูป จะปรากฏบ้างหรือมิได้เป็นอย่างนั้น

ก็หรือว่าเมื่อชาติไม่มี เพราะชาติดับไปโดยสิ้นเชิงแล้ว ชรา มรณะ จะพึงปรากฏบ้างมิได้เป็นอย่างนั้น

ฉะนั้นจงสำคัญ จงเชื่อข้อความนั้นโดยอาการเช่นนี้เถิด จงน้อมใจไปสู่ข้อนั้น อย่างนั้นเถิด **จงหมดความสงสัย หมดความลังเลใจในข้อนั้นเถิด นับเป็นที่สุดแห่งทุกข์**

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด ดังนี้

ปุถุชนผู้มิได้สดับ ไม่ได้ศึกษาและปฏิบัติ จะฟังเบื่อหน่าย จะพึงคลายกำหนัดในร่างกาย อันเป็นที่ประชุม มหาภูตรูป ๔ นี้ได้บ้าง จะพึงสลัดทิ้งได้บ้าง ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุใด

เพราะเหตุว่าความเจริญเติบโต ความเสื่อม ความคงอยู่ ความทอดทิ้งไปก็ดี ของร่างกายนี้ยังปรากฏเห็นอยู่ฉะนั้นปุถุชนที่มิได้สดับจึงเบื่อหน่าย คลายกำหนดในร่างกาย อันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ นั้น ได้บ้าง **พึงสลัดทิ้งได้บ้าง** แต่ที่ เรียกว่า จิต บ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ไม่อาจสลัดทิ้งได้เลย ข้อนั้นเป็น

เพราะเหตุใด

เพราะเหตุว่า ปุถุชนผู้มิได้สดับ ได้จิตใจ ยึดมั่น ถือมั่นสิ่งนั้นมาเป็นเวลานานแล้ว นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตน ไม่สามารถคลายกำหนัด ไม่สามารถสลัดทิ้งสิ่งนั้นได้

ที่ปุถุชนจะพึงไปยึดร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ นี้ว่าเป็นตัวเป็นตน ก็ยังดีกว่า แต่จะไปยึดจิตว่าเป็นตัว เป็นตนนั้นไม่ชอบเลย

ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุใด

เป็นเพราะว่า ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ นี้ ปรากฏดำรง อยู่ได้ถึง ๒ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง เท่า ๑๐๐ ปีบ้าง แต่สิ่งที่เรียกว่า **จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนี้ ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ทั้งกลางวันและกลางคืน**

ลิงที่เที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ ไพรพนา ย่อมจับกิ่งไม้โหนไปแล้ววางกิ่งนั้น คว้ากิ่งใหม่ วางกิ่งนั้น แล้วไปจับกิ่งอื่น วางกิ่งนั้นแล้ว คว้ากิ่งใหม่ต่อไป ฉันใด

สิ่งที่เรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนี้ ก็เช่นกัน ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ทั้งกลางวันกลางคืน

อริยสาวก ผู้ได้สดับแล้ว ได้รับการศึกษา อบรมดีแล้ว ย่อมใส่ใจโดยแยบคายด้วยดี ถึง'ปฏิจจสมุปบาท' ในเรื่องนั้นว่าเพราะเหตุดังนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงจะมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น

สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ

กล่าวคือ อวิชชา เป็นปัจจัยให้มีสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้มีวิญญาณ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ มีความโศก ความร่ำไร รำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ความทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

อนึ่งเพราะอวิชชาดับไปโดยสิ้นเชิงด้วย 'วิราคะธรรม' คือ'มรรค' สังขารจึงดับ วิญญาณจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวล ย่อมดับด้วยประการอย่างนี้

เมื่อได้มาพิจารณาเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายก็ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็ย่อมเกิดญาณ หยั่งรู้ว่าหยุดแล้ว ย่อมรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว จิตอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก มิได้มี

ทรงแสดงธรรมโปรด ดังนี้

- สุขและทุกข์ เป็นของอาศัยเหตุเกิดขึ้น อาศัยอะไรเกิดขึ้น อาศัยผัสสะเกิดขึ้น เป็นต้น
- เมื่อมีกายอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายในจึงเกิดขึ้น เพราะเหตุแห่งความจงใจทางกาย
- เมื่อมีวาจามีอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายในจึงเกิดขึ้น เพราะ เหตุแห่งความจงใจทางวาจา
- เมื่อใจมีอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายใจจึงเกิดขึ้น

เพราะเหตุแห่งความจงใจทางใจ

- **เพราะอวิชชานั่นเอง บุคคลจึงประกอบ กายสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ **อันเป็นภายในเกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง**

- **ย่อมประกอบ กายสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายในเกิดขึ้นเพราะคนอื่นบ้าง

- **บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ ประกอบกายสังขารซึ่งเป็น**ปัจจัยให้สุขและทุกข์ **อันเป็นภายในเกิดขึ้นบ้าง**

- **ไม่มีสัมปชัญญะ ประกอบกายสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้**สุขและทุกข์ **อันเป็นภายในเกิดขึ้นบ้าง**

บุคคล**ย่อมประกอบวจีสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายใน**เกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง**

บุคคล**ย่อมประกอบวจีสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายใน**เกิดขึ้นเพราะคนอื่นบ้าง**

บุคคล**ย่อมมีสัมปชัญญะประกอบวจีสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายใน**เกิดขึ้นบ้าง**

บุคคล**ไม่มีสัมปชัญญะประกอบวจีสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายใน**เกิดขึ้นบ้าง**

บุคคล**ย่อมประกอบมโนสังขาร** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายในให้เกิด**ทุกข์ด้วยตัวเองบ้าง**

บุคคลย่อมประกอบมโนสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายในให้เกิดทุกข์ให้เกิดขึ้น

เพราะคนอื่นบ้าง

บุคคลมีสัมปชัญญะประกอบมโนสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในให้เกิดขึ้นบ้าง

บุคคลไม่มีสัมปชัญญะประกอบมโนสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์ อันเป็นภายในให้เกิดขึ้นบ้าง

อวิชชาแทรกอยู่แล้วในธรรมเหล่านี้ เพราะอวิชชาดับไปโดยสิ้นเชิงด้วย'วิราคะธรรม'

กายซึ่งเป็นปัจจัย ให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

วาจาซึ่งเป็นปัจจัย ให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

ใจซึ่งเป็นปัจจัย ให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

เขตความจงใจที่เป็นเหตุงอกขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็น ภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

วัตถุความจงใจอันเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

อายะตะนะความจงใจอันเป็นบ่อเกิด ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี หรือ **อธิกะรจนะ(อธิกร) ความจงใจอันเป็นต้นเหตุ** ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายใจเกิดขึ้นจึงไม่มี

ทรงแสดงธรรมโปรด ดังนี้

บุคคลจงใจกำหนดเอาใจจดจ่อสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์ให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่ออารมณ์มีอยู่ วิญญาณก็ย่อมตั้งมั่น เมื่อวิญญาณตั้งมั่นแล้ว เจริญขึ้นแล้ว ก็ย่อมมีการเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป เมื่อมีการเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ชาติ ชรา มรณะ ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจจึงมีต่อไป กองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

เมื่อบุคคลไม่จงใจ ไม่กำหนดไม่เอาใจจดจ่อสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์ ให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่อวิญญาณไม่ตั้งมั่นไม่เจริญแล้ว ก็ย่อมไม่มีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ชาติ ชรา มรณะ ไม่มีความคับแค้นใจต่อไป กองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้

บุคคลจงใจกำหนดเอาใจจดจ่อสิ่งใดสิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์ให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่อมีอารมณ์อยู่วิญญาณก็ย่อมตั้งมั่น เมื่อวิญญาณตั้งมั่นเจริญขึ้นแล้ว ความหยั่งลงแห่งนามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี สฬายะตะนะ

เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมี ชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจจึงมี กองทุกข์ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วย ประการอย่างนี้

เมื่อบุคคลไม่จงใจ ไม่กำหนด ไม่เอาใจจดจ่อสิ่งใด

สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์ ให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่ออารมณ์ไม่มีวิญญาณ ก็ไม่ตั้งมั่น เมื่อวิญญาณไม่ตั้งมั่นไม่เจริญแล้ว ความหยั่งลงในนามรูปจึงไม่มี เพราะนามรูปดับ สฬายะตะนะจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะจึงดับ ความโศรก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมดับ ไปด้วยประการนี้

บุคคลจงใจกำหนด เอาใจจดจ่อสิ่งนั้น

สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์ให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่ออารมณ์มีอยู่วิญญาณก็ย่อมตั้งมั่น เมื่อวิญญาณตั้งมั่นเจริญขึ้นแล้ว ตัณหาจึงมี เมื่อมีตัณหา จึงมีเวียนมา เวียนไป เวียนว่ายตายเกิด เมื่อมีการเวียนมา เวียนไป จึงมีการจุติและอุบัติ เมื่อมีจุติและอุบัติ จึงมีชาติ ชรา มรณะ ความโศรก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจต่อไป กองทุกข์ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

เมื่อบุคคลไม่จงใจ ไม่กำหนด ไม่เอาใจจดจ่อสิ่งใด

สิ่งนั้นก็ย่อมไม่เป็นอารมณ์ เพื่อให้วิญญาณตั้งมั่น เมื่ออารมณ์ไม่มี วิญญาณก็ตั้งมั่นไม่ได้ เมื่อวิญญาณนั้นไม่ตั้งมั่นแล้วไม่เจริญขึ้นแล้วตัณหาก็ไม่มี เมื่อไม่มีตัณหา การเวียนมาเวียนไปจึงไม่มี เมื่อไม่มีการเวียนมาเวียนไป การจุติและอุบัติก็ไม่มี เมื่อไม่มีการจุติและอุบัติ ชาติ ชรา มรณะ ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจต่อไปจึงดับ ความทุกข์ทั้งมวลย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้

ทรงแสดงธรรมโปรดดังนี้

เมื่อบุคคลมองเห็นแต่ความน่าชื่นใจเนือง ๆ ในธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดสังโยชน์ **คือกิเลสเครื่องร้อยรัดอยู่ วิญญาณก็ย่อมหยั่งลง** เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนาม รูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายะตะนะ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ กองทุกข์ทั้งมวลย่อม เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

ต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงไปในพื้นดิน รากทั้งหมดจะดูดโอชารสอาหาร ขึ้นไปเบื้องบน เมื่อต้นไม้ใหญ่ อันมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้อ อย่างนั้น ก็จะพึงคงทนอยู่ได้นานฉันใด

เมื่อบุคคลมองเห็นแต่ความน่าชื่นใจเนือง ๆ ในธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดสังโยสอยู่ วิญญาณก็ย่อมหยั่งลงฉันนั้นเหมือนกัน เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

เมื่อบุคคลมองเห็นโทษเนือง ๆ ในธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดสังโยสอยู่

วิญญาณก็ย่อมไม่หยั่งลง เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้

ต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง ต่อมาคนเอาจอบและภาชนะมา แล้วตัดต้นไม้ตรงโคนแล้วขุดลงไป ครั้นขุดลงไปแล้วก็ดึงเอารากใหญ่เล็ก แม้เท่าก้านแฝกขึ้นมา แล้วทอนต้นไม้นั้นให้เป็นท่อนน้อย

ท่อนใหญ่ แล้วจึงผ่า ครั้นผ่าแล้วจึงเจียดให้เป็นชิ้น ๆ แล้วเอาไปผึ่งแดดผึ่งลม ครั้นผึ่งลมผึ่งแดดแห้งแล้ว **ก็เอาไฟมาเผาให้เป็นเขม่า แล้วนำไปโปรยที่ลมพัดแรง** หรือเอาไปโรยลงในแม่น้ำที่**เชี่ยวไหล** ต้นไม้ใหญ่นั้น เขาตัดรากขาดแล้ว ทำให้เหมือนตาลปลายด้วน มีอีกต่อไปไม่ได้แล้ว จะพึงเกิดอีกต่อไปไม่ได้อย่างแน่นอนฉันใด เมื่อบุคคลมองเห็นโทษเนือง ๆ ในธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดสังโยสอยู่ วิญญาณก็ย่อมไม่หยั่งลงฉันนั้นเหมือนกัน เพราะวิญญาณดับ นามรูป จึงดับ รูปนามดับ สฬายะตะนะจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ จึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลจึงดับด้วยประการฉะนี้

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดว่า

ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์เป็นอย่างไร คือเพราะอาศัยจักษุและรูปกระทบกันจึงเกิดจักษุวิญญาณ คือความรู้อารมณ์ทางตา ความประจวบกันกับธรรมทั้ง ๓ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นผัสสะ พอผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดังนี้เป็นต้น

นี้แลเป็นความเกิดแห่งกองทุกข์ อาศัยหูและเสียง, จมูกและกลิ่น อาศัยใจและธรรมารมณ์ กระทบกันจึงเกิดมโนวิญญาณ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ใจ-ธรรมารมณ์-มโนวิญญาณ เป็นผัสสะ เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา

นี้แลเป็นความคิดแห่งกองทุกข์และความดับสูญแห่งกองทุกข์เป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้

และเพราะตัณหานั้นแลดับไปโดยสิ้นเชิงด้ว 'วิราคะธรรม' อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความคับแค้นใจจึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลจึงดับด้วยประการฉะนี้ และความเกิดขึ้นแห่งโลกเป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้

เพราะอาศัยหูและเสียง จมูกและกลิ่น เพราะอาศัยใจและธรรมารมณ์ กระทบกันจึงเกิดมโนวิญญาณ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ ความโศก ความคับแค้นใจ นี่แลเป็นความเกิดขึ้นแห่งโลก แลความดับสูญแห่งโลกเป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้

เพราะอาศัย จักษุ และรูปกระทบกัน จึงเกิดจักษุวิญญาณ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง ๓ มีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับไป โดยสิ้นเชิงด้วย 'วิราคะธรรม' อุปาทานจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ ความคับแค้นใจจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้

เพราะอาศัย หู และเสียง จมูกและกลิ่น ใจและธรรมารมณ์ กระทบกัน จึงเกิดมโนวิญญาณ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับไปด้วย 'วิราคะธรรม' อุ-ปาทานจึงดับ เพราะชาติดับชรา มรณะ ความโศก ความคับแค้น

ใจจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้ นี้และ เป็นความดับสูญแห่งโลก

การกล่าวยืนยัน ความสิ้นอาสวะ ของบุคคลผู้รู้อยู่เป็นอยู่ ผู้รู้อยู่เห็นอยู่จะกล่าวยืนยันความสิ้นอาสวะของผู้ไม่รู้ไม่เห็นหาได้ไม่

บุคคลรู้อะไร เห็นอะไร จึงจะสิ้นอาสวะ รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ว่า รูปเป็นอย่างนี้ รูปเกิดขึ้นอย่างนี้ รูปดับสูญไปอย่างนี้ เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณเป็นอย่างนี้ เกิดขึ้นอย่างนี้ และดับสูญไปอย่างนี้

เมื่อบุคคลรู้อยู่ เห็นอยู่ อย่างนี้แล จึงจะดับอาสวะ เมื่อธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะ เกิดขึ้นอย่างนี้แล อรหัตผลเกิดขึ้นแล้ว

ญาณอันเป็นที่รู้ ในธรรมอันเป็นการสิ้นอาสวะนั้น ได้กล่าวไม่มีเหตุอิงอาศัย จะกล่าวว่ามีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของญาณ คือความรู้ในธรรมอันเป็น ที่สิ้นอาสวะ เหตุอิงอาศัยของญาณได้แก่ 'วิมุตติ' ความหลุดพ้น

'วิมุตติ' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'วิมุตติ' **เหตุอิงอาศัยของ 'วิมุตติ' ได้แก่ 'วิราคะ' (ความคลายกำหนัด)**

'วิราคะ' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'วิราคะ' **เหตุอิงอาศัยของ 'วิราคะ' ได้แก่ 'นิพพิทา' (ความเบื่อหน่าย)**

'นิพพิทา' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'นิพพิทา' **เหตุอิงอาศัยของนิพพิทา ได้แก่ 'ยถาภูตะญาณะทัศนะ' (ความรู้ความเห็น ตามความเป็นจริง)**

'ยถาภูตะญาณะทัศนะ' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'ยถาภูตะญาณะทัศนะ' **เหตุอิงอาศัยของยถาภูตะญาณะทัศนะได้แก่ 'สมาธิ' ความตั้งใจมั่น**

'สมาธิ' กล่าวได้ว่ามีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'สมาธิ' **เหตุอิงอาศัยของ 'สมาธิ' นั้นได้แก่ สุข(ความสบาย)**

'สุข' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

ก็อะไรเล่าเป็น**เหตุอิงอาศัยของ 'สุข' เหตุอิงอาศัยของ'สุข' ได้แก่ 'ปัสสัทธิ' ได้แก่ (ความสงบทั้งจิต และเจตจิต)**

'ปัสสัทธิ' กล่าวได้ว่ามีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'ปัสสัทธิ' **เหตุอิงอาศัยของ 'ปัสสัทธิ' ได้แก่ 'ปิติ' (ความอิ่มใจ)**

'ปิติ' กล่าวได้ว่ามีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของ 'ปิติ' **เหตุอิงอาศัยของ 'ปิติ' ได้แก่ 'ปราโมทย์' (ความบันเทิงใจ)**

'ปราโมทย์' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัยจะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่

อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของปราโมท **เหตุอิงอาศัยของปราโมท ได้แก่ 'ศรัทธา' ความเชื่อ**

'ศรัทธา' กล่าวได้ว่า มีเหตุอิงอาศัย จะว่าไม่มีเหตุอิงอาศัยหาได้ไม่ อะไรเล่าเป็นเหตุอิงอาศัยของศรัทธา เหตุอิงอาศัยของ 'ศรัทธา' ได้แก่ทุกข์

ทุกข์	เหตุอิงอาศัยให้เกิด	ทุกข์	ได้แก่	ชาติ
ชาติ	"	ชาติ	"	ภพ
ภพ	"	ภพ	"	อุปาทาน
อุปาทาน	"	อุปาทาน	"	ตัณหา
ตัณหา	"	ตัณหา	"	เวทนา
เวทนา	"	เวทนา	"	ผัสสะ
ผัสสะ	"	ผัสสะ	"	สฬายะตะนะ
สฬายะตะนะ	"	สฬายะตะนะ	"	นาม-รูป
นาม-รูป	"	นาม รูป	"	วิญญาณ
วิญญาณ	"	วิญญาณ	"	สังขาร
สังขาร	"	สังขาร	"	อวิชชา

ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นอันว่า สังขารมีอวิชชาเป็นเหตุอิงอาศัย

วิญญาณ	มี	สังขาร	เป็นเหตุอิงอาศัยกัน
นาม-รูป	มี	วิญญาณ	"
สฬายะตะนะ	มี	นาม-รูป	"
ผัสสะ	มี	สฬายะตะนะ	"
เวทนา	มี	ผัสสะ	"
ตัณหา	มี	เวทนา	"

อุปาทาน มี ตัณหา เป็นเหตุอิงอาศัยกัน

ภพ มี อุปาทาน "

ชาติ มี ภพ "

ทุกข์ มี ชาติ "

ศรัทธา มี ทุกข์ "

ปราโมทย์ มี ศรัทธา (ความเชื่อ)

ปีติ มี ปราโมท (ความบันเทิงใจ)

ปัสสัทธิ มี ปีติ (ความอิ่มใจ)

สุข มี ปัสสัทธิ (ความสงบทั้งจิตและเจตสิก)

สมาธิ มี สุข (ความสบาย)

ยถาภูตะญาณทัศนะ มี สมาธิ (ความตั้งมั่น)

นิพพิทา มี ยถาภูติญาณทัศนะ (ความรู้ ความเห็นตามความจริง)

วิราคะ มี นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย)

วิมุตติ มี วิราคะธรรม (ความคลายกำหนัด)

ญาณในธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะ มี วิมุตติ (ความหลุดพ้น)

ญาณวัตถุ ๔๔ คืออะไรบ้าง คือ

ความรู้ใน ชรามรณะ ๑ ความรู้ในเหตุเกิด ๑ ความรู้ในที่ดับ ๑ ความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับ ๑

" ชาติ ๑ "

ปัสสัทธิ ความสงบ เข้าอยู่ ทรงไว้ เข้าครอบครองไว้

ความรู้ใน	ภพ ๑	ความรู้ในเหตุเกิด ๑ ความรู้ในที่ดับ ๑ ความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับ ๑
"	อุปาทาน ๑	"
"	ตัณหา ๑	"
"	เวทนา ๑	"
"	ผัสสะ ๑	"
"	สฬายะตะนะ ๑	"
"	นาม รูป ๑	"
"	วิญญาณ ๑	"
"	สังขาร ๑	"

ความแก่และความตายดังกล่าวมานี้เรียกว่า ชรา มรณะ เพราะชาติเกิดขึ้น ชรา มรณะจึงเกิดขึ้นเพราะชาติดับ ชรามรณะจึงดับ ข้อปฏิบัติให้ถึงชรา มรณะนั้น ได้แก่ อริยมรรค มีองค์ ๘ คือ

สัมมา ทิฏฐิ ความเห็นชอบ ๑

สัมมา สังกัปปะ ความดำริชอบ ๑

สัมมา วาจา การพูดชอบ ๑

สัมมา กัมมันตะ การงานชอบ ๑

สัมมา อาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๑

สัมมา วายามะ พยายามชอบ ๑

สัมมา สติ ระลึกชอบ ๑

สัมมา สมาธิ ตั้งใจชอบ ๑

สังขาร ๓ คือ กายสังขาร ๑ วจีสังขาร ๑ และจิตสังขาร ๑ นี้เรียกว่า สังขาร เพราะอวิชชาเป็นเหตุเกิด สังขารจึงเกิด

เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ

ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับสังขารนั้น ได้แก่ **อริยมรรคมีองค์ ๘**

คือ **สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ** เป็นต้น (เริ่มต้น)

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ เป็นปริโยสาร (วันสุดท้าย, อวสาน)

พระอริยสาวก **รู้ชรา มรณะ รู้เหตุเกิดชรา มรณะ**

รู้ที่ดับชรามรณะ รู้จักข้อปฏิบัติที่ดับชรา มรณะ

อย่างแจ่มแจ้งอย่างนี้เป็นต้น

รู้จักสังขาร รู้เหตุเกิดสังขาร

รู้ดับสังขาร รู้ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับสังขาร

อย่างแจ่มแจ้งอย่างนี้ ถือ **ความรู้จักธรรมญาณ มรรคญาณ** ของพระอริยสาวกนั้น

พระอริยสาวกนั้นยึดธรรม **ที่ตนเห็นแล้ว รู้แล้ว** อันไม่มี**การกำหนด อันตนได้บรรลุแล้ว หยั่งถึงแล้ว**เป็นนัยยะหยั่งรู้ อดีต อนาคตว่า สมณะหรือพราหมณ์ เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตที่รู้จัก ชรา

มรณะ รู้เหตุเกิดชรา มรณะ รู้ที่ดับชรา มรณะ รู้ข้อปฏิบัติ ที่จะทำให้ถึงที่ดับ ชรา มรณะ เป็นต้น ทั้งรู้สังขาร รู้เหตุเกิดสังขาร รู้ที่ดับสังขาร รู้ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ก็รู้แจ่มแจ้งอย่างที่พระพุทธองค์รู้นั่นเอง

แม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดใน **อนาคต** ที่จะรู้ในชรา มรณะ สังขาร รู้เหตุ รู้ที่ดับ รู้ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ถึงที่ดับชรา มรณะ สังขาร สมณะหรือพราหมณ์ เหล่านั้นทั้งหมด ก็จะรู้แจ่มแจ้งเหมือนที่พระพุทธองค์รู้ เช่นกัน

---

๑. **อัญวักญญาณ** (ความรู้สภาวะ)
๒. **ปัจจเวกขณะญาณ** (ปัจจเวก = พิจารณา)
ของพระอริยสาวก คือ ธรรมญาณ ๑ อัญวักญญาณ ๑ เป็นของบริสุทธิ์ผุดผ่อง
พระพุทธองค์ทรงเรียกพระอริยสาวกผู้มีญาณทั้ง ๒ นี้ว่า

ผู้มีทิฐิสมบูรณ์ บ้าง
ผู้มีทัศนสมบูรณ์ บ้าง
ผู้เข้าถึงพระสัทธรรมนี้ บ้าง
ผู้เห็นพระสัทธรรมนี้ บ้าง
ผู้ประกอบด้วย เสขะญาณบ้าง
ผู้ประกอบด้วย เสขะวิชา บ้าง
ผู้ถูกถึง กระแสร์ ธรรม บ้าง
ผู้เป็นอริยบุคคลผู้มีปัญญา ชำแรกกิเลส บ้าง

ผู้อยู่ชิดประตูนิพพาน บ้าง

พระพุทธองค์ ทรงแสดงธรรมโปรด ว่า

เมื่อบุคคลมองเห็นแต่ความ**น่าชื่นใจเนือง ๆ ให้ธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดอุปาทานอยู่** ตัณหาก็ย่อมเจริญยิ่งขึ้น

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ

เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ---------ความคับแค้นใจ กองทุกข์ทั้งมวลก็เกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

อันเปรียบเสมือนไฟกองใหญ่ ๑๐ หาบบ้าง ๓๐ หาบบ้าง ๔๐ หาบบ้าง ก็จะพึงลุกโพลงขึ้น ทั้งคนก็เอาหญ้าแห้ง โคนไม้แห้ง ใบไม้แห้ง ใส่กองไฟนั้น เพิ่มเป็นระยะ ๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ กองไฟใหญ่นั้นมีอาหารอย่างนั้น ได้รับเชื้ออย่างนั้นแล้ว จะถึงลุกโพลงอยู่ได้นาน แม้ฉันใด

เมื่อบุคคลมองเห็น**แต่ความน่าชื่นใจเนือง ๆ ในธรรม ที่ทำให้เกิดอุปาทานอยู่** ตัณหาย่อมเกิดเจริญขึ้นฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะตัณหา นั้นเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมี ภพ

เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมี ชรา มรณะ--------ความคับแค้นใจ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

เมื่อบุคคลมองเห็นโทษเนือง ๆ อันเป็นธรรมอันทำให้เกิดอุปาทานอยู่ตัณหาย่อมจะดับไป

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับชรา มรณะ-------ความคับแค้นใจ จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมดับไปด้วยประการอย่างนี้

อันเปรียบเสมือน ไฟกองใหญ่ มีฟืน ๑๐ หาบบ้าง ๒๐ หาบบ้าง ๔๐ หาบบ้าง ถึงจะพึงลุกโพลงขึ้น แต่ไม่มีคน เอาหญ้าแห้งโดนไม้แห้งและใบไม้แห้งใส่กองไฟใหญ่นั้น ให้เพิ่มขึ้น เมื่อกองไฟใหญ่นั้นไม่มีอาหาร ก็จะพึงดับไปเพราะหมดเชื้อเก่า และไม่รับเชื้อใหม่เพิ่มเติมแม้ฉันใด

เมื่อบุคคลมองเห็นโทษเนือง ๆ ในธรรมอันทำให้เกิดอุปาทานอยู่ ตัณหาก็ย่อมจะดับไปฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะตัณหาดับ อุปาทาน จึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพ จึงดับ

เพราะภพดับ ชาติ จึงดับ

เพราะชาติดับชรา มรณะ------ความคับแค้นใจ จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมดับไปด้วยประการอย่างนี้

ท่านมหาโคตะทิตะเถระ ตั้งปัญหาสนทนาธรรมกับท่านพระสารีบุตรว่า ท่านสารีบุตร อัน ชรา มรณะ

ชาติ

ภพ

อุปาทาน

ตัณหา

เวทนา

ผัสสะ

สฬายะตะนะ

นาม รูป

วิญญาณ-----นั้น ตนเองสร้างขึ้นหรือผู้อื่นสร้างให้ หรือว่าทั้งตนเองสร้างขึ้นทั้งผู้อื่นสร้างให้ หรือว่าเป็นสิ่งเกิดขึ้นลอย ๆ ตนเองไม่ได้สร้างขึ้น ผู้อื่นก็ไม่ได้สร้างให้ ท่านพระสารีบุตรตอบว่า

อัน ชรา มรณะ

ชาติ

ภพ

อุปาทาน

ตัณหา

เวทนา

ผัสสะ

สฬายะตะนะ

นาม รูป

วิญญาณ----นั้น ตนเองสร้างขึ้นก็ไม่ใช่ ผู้อื่นสร้างขึ้นก็ไม่ใช่ ทั้งตัวเองสร้างขึ้นทั้งผู้อื่นสร้างให้ก็ไม่ใช่ เป็นสิ่ง

เกิดขึ้นลอย ๆ

ตนเองก็ไม่ได้สร้างขึ้น ผู้อื่นก็ไม่ได้สร้างขึ้นให้ ก็ไม่ใช่

แต่	เพราะ	ชาติ	เป็นปัจจัยจึงมี	ชรามรณะ
	เพราะ	ภพ	เป็นปัจจัยจึงมี	ชาติ
	เพราะ	อุปาทาน	เป็นปัจจัยจึงมี	ภพ
	เพราะ	ตัณหา	เป็นปัจจัยจึงมี	อุปาทาน
	เพราะ	เวทนา	เป็นปัจจัยจึงมี	ตัณหา
	เพราะ	ผัสสะ	เป็นปัจจัยจึงมี	เวทนา
	เพราะ	สฬายะตะนะ	เป็นปัจจัยจึงมี	ผัสสะ
	เพราะ	นามรูป	เป็นปัจจัยจึงมี	สฬายะตะนะ
	เพราะ	วิญญาณ	เป็นปัจจัยจึงมี	นาม รูป

ท่านโคตะทิตะเถระ ถามอีกว่า ท่านสารีบุตร วิญญาณนั้นตนเองสร้างขึ้น หรือผู้อื่นสร้างให้ หรือทั้งตัวเองสร้างขึ้น ทั้งผู้อื่นสร้างให้ หรือวิญญาณนั้นเกิดขึ้นลอย ๆ ตนเองก็ไม่ได้สร้างขึ้น และผู้อื่นก็ไม่ได้สร้างให้

พระสารีบุตร เถระตอบว่า

วิญญาณนั้น ตนเองสร้างขึ้นก็ไม่ใช่ ผู้อื่นสร้างให้ก็ไม่ใช่ ทั้งตนเองสร้างขึ้น ทั้งผู้อื่นสร้างให้ก็ไม่ใช่ เกิดขึ้นลอย ๆ ตนเองไม่ได้สร้างขึ้น ผู้อื่นก็ไม่ได้สร้างให้ก็ไม่ใช่ แต่ว่า เพราะนาม รูป เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

ท่านโคตะทิตะเถระ ถามท่านพระสารีบุตรว่า

ท่านว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป และท่านก็กล่าวอีกว่า

เพราะนาม รูปเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ หมายความอย่างไร จึงเปรียบเทียบ รู้ทั่วถึงความหมายว่า

ไม้อ้อ ๒ กำ อาศัยกันตั้งอยู่ได้ฉันใด

เพราะนามรูป เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

เพราะวิญญาณ เป็นปัจจัย จึงมีนาม รูป

เพราะนาม รูป เป็นปัจจัย จึงมีสฬายะตะนะ

เพราะสฬายะตะนะ เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ

เพราะผัสสะ เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา---เป็นต้น

เพราะชาติ เป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ---กองทุกข์ทั้งปวง

ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้

ถ้าเอาไม้อ้อ ๒ กำ ออกเสียงกำหนึ่ง อีกกำหนึ่งต้องล้มไปฉันใด เรื่องนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะ นาม รูปดับ วิญญาณจึงดับ

วิญญาณดับ นาม รูปจึงดับ

นาม รูปดับ สฬายะตะนะจึงดับ

ผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เป็นต้น

ชาติดับ ชรา มรณะ----ความคับแค้นใจจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวล ย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้

พระพุทธองค์ ทรงแสดงธรรม ณ กัมมาสัทธรรมะนิคมว่า

เมื่อพิจารณาเห็นปัจจัยภายในว่า ความทุกข์มากมาย

หลายอย่างคือ ชรา มรณะ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ อะไรเป็นต้นข้าว มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นต้นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

เพราะอะไร ชรา มรณะ จึงมี เมื่อไม่มีอะไร ชรา มรณะ จึงไม่มี

เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วน ย่อมจะรู้ได้ว่า ทุกข์มากมายหลายอย่าง คือชรา มรณะ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ มีอุปัททิขันธ์เป็นต้นข้าว มีอุปัททิเป็นเหตุเกิด มีอุปัททิเป็นต้นกำเนิด มีอุปัททิเป็นแดนเกิด เมื่อมีอุปัททิ ชรา มรณะจึงมี เมื่อไม่มีอุปัททิ ชรา มรณะก็ไม่มี

ผู้นั้นย่อมรู้ทั่วถึงชรา มรณะ ทั้งเหตุเกิด ที่ดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับ ชรา มรณะ เป็นผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมตามที่รู้เห็นแล้วนั้น เรียกว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์

เพื่อดับชรา มรณะ โดยชอบอย่างสิ้นเชิง อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาเห็นปัจจัยภายในว่า อุปัททินี้ อะไรเป็นต้นข้าว อะไรเป็นเหตุเกิด อะไรเป็นต้นกำเนิด และมีอะไรเป็นแดนเกิด เมื่อมีอะไรอุปัททิจึงมี เมื่อไม่มีอะไรอุปัททิจึงไม่มี เมื่อพิจารณาอยู่จึงรู้ได้อย่างนี้ว่าอุปัททิ มีตัณหาเป็นต้นข้าว มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นต้นกำเนิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด เมื่อตัณหามีอุปัททิจึงมี เมื่อตัณหาไม่มีอุปัททิก็ไม่มี ภิกษุย่อมรู้ทั่วถึงอุปัททิ เหตุเกิด ที่ดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงที่ดับอุปัททิ เป็นผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประพฤติธรรมตามควรแก่ธรรม ตามที่รู้แล้วนั้น เรียกว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์ เพื่อดับอุปัททิโดยชอบอย่างสิ้นเชิง

เมื่อมาพิจารณาภายในว่า **ก็ตัณหานี้ที่จะเกิดขึ้น มันเกิดขึ้น ที่ไหน เมื่อตั้งอยู่มันตั้งอยู่ที่ไหน** เมื่อพิจารณาอยู่จึงรู้ได้ว่า

สิ่งใดเป็นปิยะรูป สิ่งที่น่ารัก น่าชื่นใจ **เป็นสาตารูป สิ่งที่ไม่น่ารัก** ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นที่นี้ เมื่อจะตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่ตรงนี้ **ก็อะไรเล่าเป็นปิยะรูป สาตารูป ในโลก จักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน เป็นปิยะรูป สาตารูป ในโลก** ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นก็เกิดขึ้นที่นี้ เมื่อตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ที่นี้

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตได้เห็น ปิยะรูป สาตารูปนั้นโดยตามเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข เป็นตัวเป็นตน เป็นของไม่มีรูปเป็นของเกษม ชื่อว่าเพิ่มพูนตัณหา เมื่อคนเหล่าใดเพิ่มพูนตัณหา คนเหล่านั้นชื่อว่าเพิ่มพูนอุปัทหิ เมื่อคนเหล่าใดเพิ่มพูนอุปัทหิ คนเหล่านั้นชื่อว่าเพิ่มพูนทุกข์ เมื่อคนเหล่าใดเพิ่มพูนทุกข์คนเหล่านั้นก็ไม่พ้นจาก ชาติ ชรา มรณะ ความโศก---ความคับแค้นใจ **เรากล่าวว่าเขาไม่พ้นทุกข์**

ชนเหล่าใด**ในอนาคต** ในปัจจุบันนี้เห็น ปิยะรูป สาตารูปนั้นโดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุขเป็นตัวเป็นตน เป็นของไม่มีรูป เป็นของเกษม

ชนเหล่าใด**ในอดีตได้เห็น** ปิยะรูป สาตารูป โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นของมิใช่ตน มิใช่ตัว เป็นโรค เป็นภัย ชนเหล่านั้นชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว ชนเหล่าใดละตัณหาได้แล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าละอุปัทหิได้แล้ว ชนเหล่าใดละอุปัทหิได้แล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าละทุกข์ได้แล้ว ชนเหล่าใดละทุกข์ได้แล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าพ้นจากชาติ

ชรา มรณะ-----ความคับแค้นใจ เรากล่าวว่า เขาเหล่านั้นพ้นจากทุกข์ได้

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดดังนี้

เราจะจำแนกปฏิจจสมุปบาทให้พวกเธอฟัง พวกเธอจงฟัง จงเอาใจใส่พิจารณา ปฏิจจสมุปบาทนั้นให้ดี ก็ปฏิจจสมุปบาทเป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้

เพราะอวิชชา เป็นปัจจัยจึงมี สังขาร เพราะ สังขาร เป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ

วิญญาณ เป็นปัจจัยจึงมี นามรูป เพราะ นามรูป เป็นปัจจัยจึงมี สฬายะตะนะ

สฬายตะนะ เป็นปัจจัยจึงมี ผัสสะ เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัยจึงมี เวทนา

เวทนา เป็นปัจจัยจึงมี ตัณหา เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัยจึงมี อุปาทาน

อุปาทาน เป็นปัจจัยจึงมี ภพ เพราะ ภพ เป็นปัจจัยจึงมี ชาติ

ชาติ เป็นปัจจัยจึงมี ชรา มรณะ ความโศก----ความคับแค้นใจ กองทุกข์ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วย ประการอย่างนี้

ก็ชรา มรณะ เป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้คือ ความแก่ ความตาย ความเฒ่า ความมีฟันหลุด ผมหงอก หน้าเหี่ยวย่น ความเสื่อมอายุ ความสุกงอมของอินทรีย์ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ ในหมู่สัตว์นั้น นี้เรียกว่าชรา ความเคลื่อน ความคลาด ความแตกสลาย ความอันตรธาน มฤตยู ความตาย กาลกิริยา ความทำลายขันธ์ ความทิ้งซากศพไว้ ความตัดขาดแห่งชีวิต อินทรีย์ ของสัตว์เหล่า

นั้น ๆ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้ เรียกว่า มรณะ

ชีวิตเป็นอย่างไร ชาติเป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้ คือ ความเกิด ความกำเนิดขึ้น ความหยั่งลงในครรภ์ ความบังเกิด ความผุดเกิด ความปรากฏขึ้นแห่งขันธ์ ของสัตว์เหล่านั้น ในหมู่สัตว์นั้น ๆ นี้ เรียกว่าชาติ

ภพเป็นอย่างไร ภพนี้มี ๓ อย่าง คือกามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ นี้เรียกว่าภพ

อุปาทานเป็นอย่างไร อุปาทานนี้ มี ๔ อย่าง คือ กามุปาทาน ๑ ทิฐุปาทาน ๑ ศีลพตุปาทาน ๑ อัตตวาทุปาทาน ๑ นี้ เรียกว่า อุปาทาน

ตัณหาเป็นอย่างไร ตัณหา ๖ หมวด เหล่านี้คือ

รูปตัณหา ๑ โสตชะตัณหา ๑ มานะชะตัณหา ๑ รสตัณหา ๑ โผฏฐัพพะตัณหา ๑ ธรรมตัณหา ๑ นี้เรียกว่าตัณหา

เวทนาเป็นอย่างไร เวทนา ๖ หมวดเหล่านี้ คือ

๑. จักษุสัมผัสสะชาเวทนา	๑	เวทนาเกิดจากจักษุสัมผัส
๒. โสตะ	๑	โสตะสัมผัส
๓. ฆานะ	๑	ฆานะสัมผัส
๔. ชิวหา	๑	ชิวหาสัมผัส
๕. กายะ	๑	กายะสัมผัส
๖. มโน	๑	มโนสัมผัส

นี้เรียกว่า เวทนา

ผัสสะเป็นอย่างไร ผัสสะ ๖ หมวด เหล่านี้คือ

จักษุสัมผัส ๑ โสตะสัมผัส ๑ ฆานะสัมผัส ๑

ชิวหาสัมผัส ๑ กายะสัมผัส ๑ มโนสัมผัส ๑ นี้เรียกว่า ผัสสะ

สฬายะตะนะ เป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้คือ

จักขายะตะนะ ๑ โสตายะตะนะ ๑ ฆานะยะตะนะ ๑

ชิวหายะตะนะ ๑ กายายะตะนะ ๑ มะนายะตะนะ ๑

นี้เรียกว่า สฬายะตะนะ อายะตะนะ ๖

นาม รูป เป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้คือ

เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ ๕ อย่างนี้ เรียกว่านาม มหาภูตรูป ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม กับ อุปาทานยรูป ๒๔ นี้เรียกว่ารูป นามและรูปดังกล่าวนี้เรียกว่า นามรูป

วิญญาณ เป็นอย่างไร วิญญาณ ๖ หมวด เหล่านี้คือ

จักษุวิญญาณ ๑ โสตะวิญญาณ ๑ ฆานะวิญญาณ ๑

ชิวหาวิญญาณ ๑ กายะวิญญาณ ๑ มโนวิญญาณ ๑

นี้เรียกว่า วิญญาณ

สังขารเป็นอย่างไร สังขารทั้งหลายมี ๓ อย่างคือ

กายสังขาร ๑ วจีสังขาร ๑ จิตตสังขาร ๑ นี้เรียกว่า สังขาร

อวิชชาเป็นอย่างไร เป็นอย่างนี้คือ

ความไม่รู้ทุกข์ ๑ ความไม่รู้สมุหทัย ๑ คือเหตุให้เกิดทุกข์

ความไม่รู้นิโรธ ๑ คือที่ดับทุกข์

ความไม่รู้มรรค ๑ คือข้อปฏิบัติ ที่จะทำให้ถึงที่ดับทุกข์

นี้เรียกว่า อวิชชา

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงสรุปได้ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้ แต่เพราะอวิชชาดับไปโดยสิ้นเชิงด้วยวิราคะธรรม คือมรรค สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายะตะนะ จึงดับ

สฬายะตะนะดับผัสสะ จึงดับเพราะ ผัสสะ ดับ เวทนา จึงดับ

เวทนาดับตัณหา จึงดับเพราะ ตัณหา ดับ อุปาทาน จึงดับ

อุปาทานดับภพ จึงดับเพราะ ภพ ดับ ชาติ จึงดับ

ชาติดับชรา มรณะ---ความโศก---ความคับแค้นใจ จึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมดับไปด้วยประการอย่างนี้

ด้วยเหตุดังกล่าว มาตั้งแต่ต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ชีวิตนี้คือกองทุกข์ ถ้าต้องการพ้นทุกข์ ก็อย่าสร้างทุกข์ ดังดำรัสแห่งพระพุทธองค์ว่า นจียาโลก วัฑโน อย่าทำโลกให้เจริญ คืออย่าพอกพูนกองทุกข์

ตาบอดคลำช้าง

ด้วยพวกเดียรถี ปริพาชก สมาณะพราหมณ์ ที่ถือต่างลัทธิ มีความเห็นชอบพอใจ ต่าง ๆ กันทะเลาะกัน ยืนยันและยกย่องว่า ลัทธิของตน ความเห็นของตนเท่านั้นที่เป็นสัจจะ ส่วนลัทธิอื่น ๆ เป็นโมฆะ คือเป็นของเปล่าใช้ไม่ได้ พระพุทธองค์ จึงทรงเล่าเรื่อง ตาบอดคลำช้างว่า ครั้งหนึ่งในเมืองสาวัตถีนี้เอง พระราชาองค์หนึ่ง ได้โปรด เรียกคนในเมืองให้มาประชุมกัน แล้วให้นำช้างมาให้คน ตาบอดนั้นชม และได้ให้คนตาบอดเหล่านั้นคลำดูว่าช้างมีลักษณะ อย่างไร โดยแบ่งเป็นพวก ๆ ๙ พวก และให้ตอบว่าช้างมีลักษณะ เช่นไร เมื่อทุกพวกได้สัมผัสช้างแล้ว

พวกที่ ๑	จัดให้คลำดูส่วนหัว	ได้กราบทูลว่าช้าง	เหมือนกับ	หม้อ
๒	"	หู	"	กระด้ง
๓	"	งา	"	ฐานไถ
๔	"	งวง	"	งอนไถ
๕	"	ลำตัว	"	ยุ้งข้าว
๖	"	เท้า	"	เสาเรือน
๗	"	หลัง	"	ครก
๘	"	หาง	"	สาก

๙ " ปลายหาง " ไม้กวาด

คนตาบอดเหล่านั้นจึงทะเลาะกัน ยืนยันว่าของตนถูกต้อง ที่ผู้อื่นว่า ผิดหมด ในที่สุดถึงวิวาทกัน

พระพุทธองค์ จึงทรงอธิบายว่า เพราะคนเหล่านั้นเป็นคนตาบอดคือ ไม่มีปัญญาจักษุ จึงไม่รู้จักเหตุ รู้จักผล ไม่รู้จักอะไรจริง อะไรไม่จริง ถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นว่าคนที่รู้จักธรรมะ รู้จักพระศาสนาเพียงผิวเผินแต่สำคัญว่าตนรู้มาก มักอวดอ้างว่ามีความรู้ดี ความรู้ของตนเท่านั้นถูกต้อง ผู้อื่นผิดหมด แม้แต่ตำรับตำรา หรือแม้พระไตรปิฎก อรรถคถาก็ว่าเชื่อไม่ได้ บางคนอ้างกาลามสูตรว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เชื่อตำราหรือพระไตรปิฎก ต้องเชื่อตัวเอง ถ้าเห็นใครพูดอ้างตำรา หรือพระไตรปิฎก ก็จะโทษว่าผู้นั้นไม่ปฏิบัติตามพระพุทธพจน์ในกาลามสูตร ทั้ง ๆ ที่ตัวเองก็อ้างตำรา และอ้างพระศาสดา เช่นเดียวกัน เพราะการอ้างกาลามสูตรและอ้างพระพุทธเจ้า เพราะที่ตนอ้างมองไม่เห็น จึงไม่เห็นผิดของตัวเอง มักถือว่าตนเองนั้นถูก คนอื่นผิด ที่เป็นเช่นนี้เพราะตีความหมายพระสูตร ตามภูมิปัญญา หรือทิฐิตน อันเป็นความเห็นเข้าข้างตนเอง เรื่องนี้ก็เข้าทำนอง ตาบอดคลำช้างดี ๆ นั่นเอง

ธรรมปริทัศน์ เรื่อง ทางหลุดพ้น และปฏิจสมุทปบาทโดยย่อ ก็ขอจบลงเพียงเท่านี้ ขอความสุขสวัสดี จงมีแต่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และสาธุชน ผู้สดับ ผู้สนใจใคร่ต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ท่านทั้งหลายปรารถนาสิ่งใด ก็ขอให้สมความมุ่งมาดปรารถนาทุกประการเทอญ สวัสดี

พิมพ์ที่ บริษัท อินเตอร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับ ลิชชิ่ง จำกัด 884-6506-9

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

ขอน้อมถวายเป็น

พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา

ถวายสักการะหลวงปู่พระเทพโลกอุดร

และถวายสักการะบูชา

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

พระมหาประคับ ปริญญาโณ (หลวงตา เณรคำ)

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย คุณบิดา มารดา
ครูบาอาจารย์ ญาติมิตร และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ล่วงลับไปแล้ว
พร้อมกับเจ้ากรรมนายเวร ทุกภพทุกชาติ สัมภเวสี จงได้รับผลบุญนี้
ทั่วหน้ากัน หากมีการล่วงเกินทางกาย วาจาใจ ไม่ว่าเจตนาก็ดี
ไม่เจตนาก็ดี ขอได้โปรดอโหสิกรรมด้วยเทอญ

สนับสนุนการจัดทำโดย คุณสุทธิวรรณ อัศวปรีชา
๒,๐๐๐ เล่ม

สร้างเป็นธรรมทาน

ธรรมปริทรรศน์บรรยาย